

Povezanost vršnjačkog nasilja, emocionalne kompetencije i uporabe psihoaktivnih tvari kod učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj

Lončar, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:862216>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Lucija Lončar

**Povezanost vršnjačkog nasilja,
emocionalne kompetencije i uporabe
psihoaktivnih tvari kod adolescenata u
Republici Hrvatskoj**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Lucija Lončar

**Povezanost vršnjačkog nasilja,
emocionalne kompetencije i uporabe
psihoaktivnih tvari kod učenika srednjih
škola u Republici Hrvatskoj**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof.dr.sc. Andreja Brajša - Žganec

Zagreb, 2021.

Sažetak

Glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati spolne i dobne razlike u počinjenom i doživljenom vršnjačkom nasilju te ispitati povezanost emocionalne kompetentnosti, uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja kod adolescenata. Ukupno je sudjelovalo 255 sudionika iz srednjih škola na području Zagreba, Jastrebarskog i Karlovca, pri čemu je 168 ženskog spola i 87 muškog spola. Sudionici su ispunjavali Skalu emocionalne regulacije i kontrole – ERIK (Takšić, 2003), odabrana pitanja iz European Model Questionnaire (EMQ) te Upitnik o nasilju među školskom djecom - UNŠD (Velki i Vrdoljak, 2011). Prikupljanje podataka provodilo se *online* putem anketnog obrasca. Rezultati su pokazali kako postoji razlika između mladića i djevojaka u počinjenom elektroničkom i tjelesnom nasilju, dok dobne razlike nisu bile utvrđene za počinjeno nasilje. Nadalje, ovim istraživanjem nisu bile utvrđene spolne i dobne razlike u doživljenom nasilju. Rezultati ispitivanja povezanosti ispitanih varijabli pokazali su kako je emocionalna regulacija i kontrola umjereno pozitivno povezana s tjelesnim, verbalnim i elektroničkim doživljenim nasiljem. Nadalje, dobiveni rezultati ukazuju na vrlo nisku negativnu povezanost životne prevalencije uporabe marihuane i doživljenog elektroničkog, tjelesnog i verbalnog nasilja te životne prevalencije uporabe duhana s elektroničkim doživljenim nasilje, pri čemu više izvješteno nasilje slijedi višu životnu prevalenciju uporabe duhana i marihuane. Životna prevalencija uporabe alkohola nisko je pozitivno povezana s elektroničkim i verbalnim doživljenim nasiljem te verbalnim počinjenim nasiljem, pri čemu više izvješteno nasilje slijedi nižu životnu prevalenciju uporabu alkohola.

Ključne riječi: adolescencija, emocionalna regulacija i kontrola, vršnjačko nasilje, uporaba psihoaktivnih tvari

Relationship between peer violence, emotional competence and the use of psychoactive substances in high school students in the Republic of Croatia

Abstract

The main goal of this research was to examine gender and age differences in committed and experienced peer violence and to examine the relationship between emotional competence, substance use, and peer violence in adolescents. A total of 255 high school students from the Zagreb, Jastrebarsko, and Karlovac areas participated, of which 168 women and 87 men. Participants were introduced to the Scale of Emotional Regulation and Control - ERIK (Takšić, 2003), selected questions from the European Questionnaire Model (EMQ), and the Questionnaire on Violence among School Children - UNŠD (Velki and Vrdoljak, 2011). Data collection was conducted online via a survey form. The results showed that there is a difference between boys and girls in committed electronic and physical violence, while age differences were not found for committed violence. Furthermore, this study did not identify gender and age differences in peer victimization. The results of examining the association of the examined variables showed that emotional regulation and control were moderately positively associated with physical, verbal and electronic violence. Furthermore, the results indicate a moderate negative association between lifetime prevalence of marijuana use and experienced electronic, verbal and physical violence and lifetime prevalence of tobacco use with electronic violence, with more reported cases of violence followed by increased lifetime prevalence of tobacco and marijuana use. Lifetime prevalence of alcohol use shows a moderate positive association with verbal committed violence and electronic and verbal experienced violence, with more reported cases of violence followed by decreased lifetime prevalence of alcohol use.

Keywords: adolescence, emotional regulation and control, peer violence, substance use

Sadržaj

1. Uvod	2
1.1. Vršnjačko nasilje	3
1.2. Uporaba psihoaktivnih tvari	7
1.3. Emocionalna kompetencija	9
2. Cilj i problemi	12
3. Metoda	13
3.1. Sudionici	13
3.2. Instrumenti	14
3.2.1. Upitnik emocionalne regulacije i kontrole	14
3.2.2. European Model Questionnaire	14
3.2.3. Upitnik o nasilju među školskom djecom – oblik za učenike	15
3.3. Postupak	16
4. Rezultati	17
4.1. Spolne i dobne razlike u počinjenom nasilju	19
4.2. Spolne i dobne razlike u doživljenom nasilju	22
4.3. Povezanost emocionalne kompetentnosti, uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja kod adolescenata	25
5. Rasprava	29
6. Zaključak	35
7. Literatura	37
8. Prilog.....	43

1. Uvod

Vršnjačko nasilje i uporaba psihoaktivnih tvari posljednjih su godina postale najveći problem u srednjim školama, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj (Tharp-Taylor, Haviland i D'Amico, 2009). Bulat i Ajduković (2012), navode kako svaki tjedan 37.8% učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj doživljava barem jedan oblik vršnjačkog nasilja, pri čemu je najzastupljenije psihičko nasilje, posebice ogovaranje. Prema Brajši-Žganec, Kotrla-Topić i Raboteg-Šarić (2009), škola je jedno od najvažnijih mjesta za mlade, odmah nakon obitelji. Zbog navedenog za uspješan razvoj učenika potrebno je škole učiniti sigurnim mjestima. Prvenstveno je to zadaća nastavnika i stručnih suradnika koji rade u školama da tijekom svoga rada stvore okolinu koja će podupirati razvoj, dostojanstvo i zaštitu svakog učenika.

S jedne strane, ako se problem vršnjačkog nasilja primijeti na vrijeme, mladi će pokazivati više društveno prihvatljivoga ponašanja i iskazivati više pozitivnih emocija (Krulić i Velki, 2014). S druge strane, ukoliko se vršnjačko nasilje kao odnos u kojemu između dviju strana (učenika ili skupine učenika), gdje jedna strana uporabom sile i prijetnjama utječe na drugu stranu (Klarić, 2014), ne primijeti na vrijeme, može doći do iznimnih posljedica kod žrtve i počinitelja. Kod počinitelja je najčešća posljedica smanjenje školskog uspjeha, dok se kod žrtve ističe često izostajanje s nastave i izoliranost od vršnjaka (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012). López Castedo, Álvarez García, Domínguez Alonso i Álvarez Roales (2018) navode kako utjecaj vršnjačkog nasilja na adolescente može u konačnici utjecati u srednjoj školi na proces poučavanja i učenja, razvoj adolescenata i miran suživot u školi. Osim toga, ima i negativne posljedice na dobrobit, psihičko zdravlje i društvene odnose adolescenata.

Važno je naglasiti kako se rizični čimbenik uporabe psihoaktivnih tvari veže s povećanjem agresivnog ponašanja prema vršnjacima (Radliff, Wheaton, Robinson i Morris, 2012), ali i vršnjačkom viktimizacijom, suočavanjem s posljedicama vršnjačkog nasilja kod žrtava (Litwiller i Brausch, 2013). Nadalje, glavnim zaštitnim čimbenikom vršnjačkog nasilja smatra se emocionalna kompetencija (Krulić Kuzman, Velki i Takšić, 2017). Ona omogućuje mladima da uspješno upravljaju emocijama, zauzimaju tuđe perspektive te prepoznaju i razumiju svoje osjećaje i osjećaje drugih. Iz svega navedenoga proizlazi da, što je emocionalna kompetencija učenika u školi veća, to će biti manje učestalo vršnjačko nasilje.

1.1. Vršnjačko nasilje

Vršnjačko je nasilje posljednjih godina poprimilo veliku istraživačku, ali i medijsku pozornost zbog porasta istog u školama. Razlog tome istaknut je u navodima Sušac, Ajduković i Rimac (2016) kako je 14.8% djece u školama žrtva nasilja, a njih 6.3% počinitelj nasilja. Osim toga, navode kako je 14.8% djece u isto vrijeme i počinitelj i žrtva nasilja. Švedski znanstvenik i liječnik Heinemann prvi je zainteresirao javnost kada je za vršnjačko nasilje uveo naziv *mobbing* na temelju proučavanja nasilja među skupinom djece na školskom igralištu, a naknadno je pojam dobio naziv *bullying* (Olweus, 2013). S obzirom na to da je vršnjačko nasilje predmet ovoga istraživanja, potrebno je razdvojiti pojmove vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja koji se često pogrešno koriste kao sinonimi. Vršnjačko je nasilje nadređena kategorija i ne mora uvijek uključivati i zlostavljanje, koje predstavlja teži oblik nasilja. Drugim riječima, vršnjačko nasilje ne uključuje nužno namjeru počinitelja nasilja te nesrazmjer snaga počinitelja i žrtve nasilja već uključuje razne oblike nasilničkoga ponašanja koje počinitelj nasilja čini nad žrtvom iste ili slične dobi (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Prema Olweusu (1994), da bi se vršnjačko nasilje nazvalo vršnjačkim zlostavljanjem, ponašanje se mora ponavljati i trajati duže vrijeme, zatim mora postojati nesrazmjer moći između počinitelja i žrtve te počinitelj mora imati namjeru nanošenja zla žrtvi. Prema tome, vršnjačko nasilje može uključivati širok spektar nasilničkog ponašanja, ali ne mora uključivati i navedene karakteristike vršnjačkog zlostavljanja. U vršnjačko nasilje uglavnom su uključene četiri skupine: počinitelji, žrtve, počinitelji žrtve i promatrači (Velki i Vrdoljak, 2013). Prema Olweusu (2010), počiniteljima vršnjačkog nasilja smatraju se djeca koja iniciraju nasilje. Ona namjerno i sustavno negativno djeluju na žrtvu. Najčešći uzrok njihova ponašanja jest nedostatak u moralnom rezoniranju, što je vidljivo iz njihova postupanja prema drugima pri čemu ne uvažavaju niti poštuju pravo i dobrobit svojih vršnjaka. Nadalje, počinitelj-žrtva najčešće je dijete koje doživljava nasilje, ali se istodobno ponaša nasilno prema vršnjacima, pri čemu dolazi do preklapanja uloga žrtve i počinitelja. Primjerice, dijete doživi nasilje i pritom nije u mogućnosti suprotstaviti se ili obraniti od počinitelja, no pronaći će način kako da se istome osveti (Kekez i Bilić, 2015). Olweus (1998) navodi kako je žrtva vršnjačkog nasilja najčešće opisana kao pasivna, submisivna, zabrinuta, mirna, tjeskobna, nesigurna, osjetljivija od svojih vršnjaka, od kojih se razlikuje po nekim osobnim obilježjima poput tjelesnog izgleda ili načina govora. Žrtve su također percipirane od strane svojih vršnjaka kao nepopularne, neprivlačne i bezvrijedne. Promatrači (*engl. bystanders*) najbrojnija su skupina djece koja sa

sigurne udaljenosti, bilo fizičke bilo virtualne promatra nasilje. Oni odabiru tijekom vršnjačkog nasilja ne biti ni na strani počinitelja, ali ni na strani žrtava te im samim time ne pomažu da se obrane. Razlog njihova odabira jest taj što smatraju da je to u njihovu najboljem interesu jer se nikome neće zamjeriti (Kekez i Bilić, 2015).

Vršnjačko nasilje može se pojaviti u nekoliko oblika, a najčešća je podjela na tradicionalne i moderne oblike vršnjačkog nasilja. U tradicionalno nasilje, koje se odvijalo oko škole ili u njoj, pripadaju tjelesno, verbalno, relacijsko, ekonomsko i seksualno nasilje (Bilić, 2013). Bjelošević, Bjelošević i Hadžikapetanović (2020) objašnjavaju pojedinačno svaki oblik tradicionalnog nasilja, no za ovo istraživanje najvažnije je tjelesno i verbalno nasilje. Najrašireniji je oblik verbalno nasilje, koje označava vrijeđanje drugog djeteta kako bi ga se osramotilo i obezvrijedilo te je uglavnom usmjereno na izgled, socijalni status i seksualnost žrtve. Valja naglasiti kako je u svakodnevnu komunikaciju ušlo i govorenje prostota ili psovki, a nerijetko uvrede sadrže i prijetnje (Bilić, 2018). Tjelesnim se nasiljem smatraju redoviti napadaji na žrtvu koja se ne može braniti, u obliku naguravanja, udaraca i drugih sličnih nasilnih oblika ponašanja. Osim tradicionalnog, postoji i moderno nasilje, kojim se smatraju svi oblici elektroničkog nasilja. Ono je agresivno i namjerno ponašanje koje se vrši putem komunikacijske tehnologije. Vršni ga pojedinac ili grupa počinitelja nad žrtvom koja se ne može lako braniti te se takvo ponašanje ponavlja dulje vrijeme (Smith, Mahdavi, Carvalho i Tippet, 2006). Adolescenti u današnje vrijeme sve češće koriste društvene mreže, što je olakšalo širenje vršnjačkog nasilja u virtualne sfere (Horner, Asher i Fireman, 2015). Ovejero, Yubero, Larrañaga i Moral (2016) navode kako je elektroničko nasilje u posljednjih 15 do 20 godina sve učestalije radi širokog opsega dostupnih elektroničkih uređaja i komunikacijskih tehnologija koje samim time predstavljaju i najčešći oblik komunikacije adolescenata. Nadalje, činjenica je kako adolescenti sve češće koriste društvene mreže poput Facebooka, Instragrama, TikToka i drugih, na kojima je izuzetno bitan profil kojim se članovi prezentiraju slikama, izjavama i podacima (Ovejero i sr., 2016). Upravo osobni podatci žrtve mogu biti oružje kojim mu druge osobe mogu nanijeti štetu, bilo radi šale bilo nekog drugog razloga (Vrhovnik, 2019). Velki i Kuterovac Jagodić (2016) navode kako postoji velika pozitivna povezanost između tradicionalnog i modernog nasilja, pri čemu su brojni počinitelji tradicionalnog vršnjačkog nasilja ujedno i počinitelji modernog vršnjačkog nasilja.

Bilić (2018) navodi nekoliko razlika između modernog i tradicionalnog nasilja. Moderno se nasilje vrši prikrivenim i neizravnim oblicima učestalim napadanjem žrtve istim ili različitim uvredljivim porukama, dok se u tradicionalnom nasilju namjera pokazuje uglavnom

izravno. Ono što moderno nasilje omogućuje jest pokretanje lavine nasilja kada se uvredljivi sadržaj širi među publikom. U elektroničkom nasilju neravnoteža moći javlja se uslijed nejednakog poznavanja i korištenja komunikacijskih tehnologija, pri čemu će počinitelj imati više znanja i vještina. Počinitelju će znanje i vještine baratanja komunikacijskim tehnologijama omogućiti anonimnost i nevidljivost te će time moći nekažnjeno kršiti pravila prilikom skrivanja iza elektroničkih uređaja. Žrtvi je u modernom nasilju onemogućeno da se zaštiti jer je uz pomoć modernih tehnologija počinitelj može napadati kada god želi. Osim toga, u modernom je nasilju zaštita roditelja drastično smanjena zbog težeg razotkrivanja počinitelja (Bilić, 2018). S druge strane, neravnoteža moći u tradicionalnom nasilju vidljiva je u nesrazmjeru fizičke snage počinitelja i žrtve (Bilić, 2018). Jeleč, Buljan Flander, Raguž, Prijatelj i Vranjican (2020) navode kako nema drastične razlike između motiva modernog i tradicionalnog nasilja koji su u osnovi ljubomora i zamjerenje, predrasude počinitelja te želja da se žrtvu na neki način uznemiri.

Vršnjačko nasilje ostavlja mnoge posljedice na žrtvu te može dovesti do ozbiljnih emocionalnih, socijalnih i poteškoća u vidu školskog/akadenskog uspjeha (Sesar, 2011). Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) razlikuju kratkoročne i dugoročne posljedice vršnjačkog nasilja. Neke od kratkoročnih posljedica su otpor prema odlasku u školu, slabiji školski uspjeh, pojačani strahovi, usamljenost, povučenost, osjećaj napuštenosti, pretjerana osjetljivost i suicidalne misli. Osim toga, žrtve vršnjačkog nasilja imaju niže samopoštovanje i samokontrolu, u školi postižu slabiji uspjeh u odnosu na vršnjake te su manje socijalno prihvaćene (Sesar, 2011). Također, kratkoročne posljedice uključuju i psihosomatske simptome poput glavobolje, bolova u trbuhu ili leđima, poteškoća sa spavanjem i jutarnjeg umora (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012). Vršnjačko nasilje također može ostaviti i dugoročne posljedice po žrtvu. Neke od tih posljedica su osjećaj nemoći u zauzimanju za sebe, naučena bespomoćnost, beznađe te ljutnja i ogorčenost na svijet (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012). Prema školi se mogu javiti negativne emocije te tako žrtva vršnjačkog nasilja počinje doživljavati školsko okruženje kao neprijateljsko i/ili zastrašujuće. Navedeno u konačnici dovodi do češćeg izostajanja iz škole i lošijeg uspjeha. Ukoliko se vršnjačko nasilje provodi nad žrtvom tijekom dužeg vremena, ono može uzrokovati kod žrtve psihičke poteškoće poput anksioznosti, depresije, poremećaja u prehrani te poremećaja pažnje (Rigby, 2003). Prema Litwiler i Brausch (2013), kada vršnjačko nasilje postane traumatično iskustvo, ono iznimno povećava rizik adolescenta za počinjenje suicida. Zbog navedenih negativnih posljedica koje vršnjačko nasilje ostavlja na pojedinca, vidljiva je potreba za daljnjim istraživanjem te pojave.

Mnoga istraživanja pokazuju kako postoje razlike u vršnjačkom nasilju prema dobi i spolu. Dake, Price i Telljohann (2003) navode kako najviše nasilnog ponašanja pokazuju učenici završnih razreda osnovnih škola. U srednjim školama nasilje je češće u nižim razredima te se smanjuje s dobi jer učenici prolaze period odvajanja od obitelji i traženja vlastitog identiteta i autonomije. Također, javlja se želja za formiranjem jačih veza izvan obiteljskog okruženja, s vršnjacima slična pogleda na svijet (Vejmelka, 2012). Sušac, Ajduković i Rimac (2016) navode kako djevojke u većoj mjeri negoli mladići sudjeluju u relacijskom nasilju (primjerice: ogovaranje, ignoriranje, socijalno isključivanje, klevetanje i drugo) dok mladići češće sudjeluju u verbalnom i tjelesnom nasilju. Olweus (2010) također navodi kako rezultati istraživanja pokazuju kako su mladići skloniji tjelesnom, ali i verbalnom nasilju od djevojaka. Jednake rezultate dobivaju i Calvete, Orue, Estévez, Villardón i Padilla (2010). Iako mladići imaju veću potrebu pokazati se dominantnima tjelesnim nasiljem koje provode duže vrijeme, ono nije isključeno ni za djevojke te ponekad može biti iskazano okrutnije nego kod mladića (Field, 2004). Zatim, Peets i Kikas (2006) navode kako nema statistički značajne razlike između djevojka i mladića u verbalnom nasilju, no mladići pokazuju znatno višu prevalenciju počinjenog tjelesnog nasilja. Nadalje, Li (2007) navodi kako su mladići češće počinitelji elektroničkog vršnjačkog nasilja nego djevojke. Jednake nalaze dobili su i Heiman i Olenik-Shemesh (2015). Zatim, Martinjak, Korda i Ovčar (2019), na istraživanju učenika iz zagrebačkih srednjih škola, navode dobivene nalaze koji upućuju da većina učenika i učenica ima iskustva sa svim ispitanim oblicima elektroničkog vršnjačkog nasilja. Osim toga, njihovi nalazi pokazuju kako češće mladići negoli djevojke imaju iskustvo pisanja prijetećih poruka i zlonamjernih komentara na fotografije i statuse koje žrtva vršnjačkog nasilja objavi. Prema Wang, Iannotti i Nanselu (2009), mladići su češće skloni fizičkom, verbalnom i elektroničkom nasilju od djevojaka. Valja naglasiti kako su počinjeno i doživljeno vršnjačko nasilje umjereno pozitivno povezani (Bulat i Ajduković, 2012).

Price i Telljohann (2003) navode kako su žrtve vršnjačkog nasilja najčešće učenici nižih razreda, dok Reić Ercegovac (2016) navodi da je učestalost doživljenog nasilja procijenjena najvišom u završnom razredu osnovne škole. Nadalje, Huang, Hong i Espelage (2013) navode kako učenici srednjih škola izvještavaju manje vršnjačkog nasilja od učenika osnovnih škola. Razlog tome je što adolescenti u srednjoj školi prolaze fizičke i psihološke promjene koje ih štite od doživljenog nasilja. Također, adolescenti imaju bolju samokontrolu koja im omogućuje inhibiranje agresivnoga ponašanja. S jedne strane, Scheithauer, Hayer, Petermann i Jugertu (2006) navode kako su mladići češće žrtve fizičkog nasilja nego djevojke.

Reić Ercegovac (2016) u svojem istraživanju dobiva rezultate koji upućuju kako mladići češće negoli djevojke doživljavaju nasilna ponašanja te da je najčešće verbalno doživljeno nasilje. Zatim, Carbone-Lopez, Esbensen i Brick (2010) navode kako su mladići češće žrtve fizičkog nasilja, a djevojke verbalnog. S druge strane, Sušac, Ajduković i Rimac (2016) navode kako su djevojke češće žrtve vršnjačkog nasilja. Prema Wang, Iannotti i Nanselu (2009), djevojke su češće žrtve verbalnog i elektroničkog nasilja. Također, Li (2007) i Heiman i Olenik-Shemesh (2015) navode kako su djevojke češće žrtve elektroničkog nasilja u odnosu na mladiće. Žrtve elektroničkog nasilja u najvećoj se mjeri osjećaju bespomoćno te percipiraju da ne postoji mogućnost prekida vršnjačkog nasilja koje je usmjereno prema njima (Völlink, Bolman, Dehue i Jacobs, 2013).

1.2. Uporaba psihoaktivnih tvari

Psihoaktivnim sredstvima smatraju se ona koja mijenjaju percepciju, kogniciju, ponašanje, raspoloženje ili navike kod konzumenata (Zuckerman Itković, 2004). Istraživanja pokazuju kako je rana adolescencija ključno razvojno razdoblje za upoznavanje adolescenata s psihoaktivnim tvarima. Prema Tharp-Taylor, Haviland i D'Amico (2009), rano konzumiranje psihoaktivnih tvari može dovesti do povećanja konzumiranja tijekom adolescencije, što u odrasloj dobi može prouzrokovati ovisnosti i zlouporabu psihoaktivnih tvari. Swadi (1999) govori kako na uporabu psihoaktivnih tvari direktno utječu okolinski faktori poput obitelji i vršnjaka te događaji koje pojedinac doživi u svojem životu.

Pod upotrebom psihoaktivnih tvari (engl. *substance use*) smatra se konzumiranje duhana, alkohola i/ili droga. Važno je navesti prevalencije uporabe psihoaktivnih tvari kod adolescenata. Štimac Grbić i Glavak Tkalić (2020) navode kako je 50.4% mladih iz skupine između 15 i 24 godine navelo kako su unazad godinu dana konzumirali duhan (cigara, cigareta, lula i dr.). Osim toga, navode kako je najveći udio onih koji su prvi put konzumirali duhan i alkohol bio u dobi između 15 i 17 godine. Govoreći o konzumiranju alkohola, 89% mlađih odraslih navelo je kako je konzumiralo alkohol unazad godinu dana, dok u skupini od 15 do 24 godine njih 70% je navelo konzumiranje alkohola u posljednjih mjesec dana. Nadalje, istraživanje je pokazalo kako je 36.9% mladih u skupini od 15 do 24 godine barem jednom u životu konzumiralo ilegalne droge, dok je svaka četvrta osoba u navedenoj dobnoj skupini uzimala neku ilegalnu drogu u posljednjih godinu dana. Kanabis ili marihuanu, kao najčešće

konzumiranu ilegalnu drogu, barem jednom u životu koristilo je 36% mladih, dok ju je gotovo svaka četvrta osoba u dobi od 15 do 24 godine barem jednom konzumirala u posljednjih godinu dana. Osim toga, u istraživanju je dobivena prevalencija konzumiranja drugih ilegalnih droga u skupini mlađih odraslih, pri čemu je barem jednom u životu amfetamine probalo 7.4%, ecstasy 6.6%, kokain 7.5%, LSD 1.9%, i heroin 0.2% mladih osoba. Dobivena prevalencija uzimanja drugih ilegalnih droga u posljednjih godinu dana među skupinom mlađih odraslih bila je do 4%. Važno je objasniti “nove droge”, što je zapravo naziv za nove tvari koje oponašaju djelovanje ilegalnih droga (poput marihuane, ecstasyja i kokaina) te su legalno dostupne. U istraživanju Štimac Grbić i Glavak Tkalić (2020) utvrđeno je kako je najviše “novih droga” konzumirala najmlađa dobna skupina od 15 do 24 godine, pri čemu je “nove droge” barem jednom u životu uzimalo 3.5% mladih, dok je od njih 1.2% navelo kako su konzumirali “nove droge” u protekloj godini.

Brojna istraživanja ukazuju na snažnu povezanost vršnjačkog nasilja i uporabe psihoaktivnih sredstava kod učenika srednjih škola, no rezultati nisu ujednačeni. S jedne strane, Radliff, Wheaton, Robinson i Morris (2012) navode kako učenici uključeni u vršnjačko nasilje češće konzumiraju psihoaktivne tvari nego učenici koji nisu uključeni. Nadalje, počinitelji nasilja i žrtve počinitelji pokazuju veće konzumiranje cigareta, alkohola i marihuane od žrtava i učenika koji nisu uključeni u vršnjačko nasilje. Gaete, Tornero, Valenzuela, Rojas-Barahona, Salmivalli, Valenzuela i Araya (2017) navode kako su počinitelji i žrtve počinitelji u najvećem riziku za konzumaciju psihoaktivnih tvari. To je objašnjeno tezom da će se mladi koji pokazuju agresivno i nasilno ponašanje u pravilu češće družiti s osobama devijantna ponašanja sklonima konzumiranju psihoaktivnih tvari. Zatim, Arcadepani, Eskenazi, Fidalgo i Hong (2021) upućuju na veću uporabu psihoaktivnih tvari (duhana, alkohola i ilegalnih droga) kod počinitelja vršnjačkog nasilja. Lee, Hong, Resko i Tripodi (2018) naglašavaju kako su pri tradicionalnim oblicima nasilja i elektroničkom nasilju počinitelji bili pozitivno povezani s uporabom duhana, alkohola i marihuane. S druge strane, Litwiller i Brausch (2013) navode kako je konzumiranje alkohola i ilegalnih droga često povezano s vršnjačkim nasiljem, na način da žrtve vršnjačkog nasilja češće konzumiraju navedene psihoaktivne tvari. Naime, vršnjačko nasilje kod žrtve uzrokuje negativno psihološko stanje koje povećava rizik, osobito kod adolescenata, za konzumiranje psihoaktivnih tvari. Drugim riječima, psihoaktivne tvari žrtvama vršnjačkog nasilja predstavljaju način suočavanja s negativnim posljedicama. Također, Gaete, Tornero, Valenzuela, Rojas-Barahona, Salmivalli, Valenzuela i Araya (2017) navode da žrtve imaju visok rizik uporabe psihoaktivnih tvari, te kao objašnjenje naglašavaju kako žrtve konzumiraju

psihoaktivne tvari da bi popravile vlastitu socijalnu sliku u društvu. Lee, Hong, Resko i Tripodi (2018) naglašavaju kako su žrtve elektroničkog nasilja pozitivno povezane s uporabom duhana i alkohola. Također, postoje spolne razlike u upotrebi psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja. Naime, veća je vjerojatnost da će žene konzumirati psihoaktivne tvari, nego da će muškarci. Međutim, veća je vjerojatnost da će muškarci biti počinitelji vršnjačkog nasilja i da će istodobno biti počinitelji nasilja koji konzumiraju psihoaktivne tvari, nego žene (Luk, Wang i Simons-Morton, 2012).

1.3. Emocionalna kompetencija

Početak devedesetih godina prošlog stoljeća započela su znanstvena istraživanja konstrukta emocionalne inteligencije (EI). Pioniri u navedenim istraživanjima i razvoju modela bili su Peter Salovey i John Mayer. Do sredine devedesetih godina prošlog stoljeća istraživanja su dosegla veliku popularnost u znanstvenom svijetu zbog tvrdnji o važnosti emocionalne inteligencije u uspjehu čovjeka. Salovey i Mayer (1990) definiraju emocionalnu inteligenciju kao jedan oblik socijalne inteligencije koja uključuje sposobnost opažanja osobnih i emocija drugih, razlika među njima i uporabu tih informacija u usmjeravanju mišljenja i ponašanja. U današnje se vrijeme razlikuju dva osnovna pravca shvaćanja emocionalne inteligencije. Prvi, emocionalna inteligencija kao skup nekognitivnih kompetencija koje su važne za prilagodbu pojedinca i drugi, emocionalna inteligencija kao sposobnost (Kuprešak, Takšić i Hajncl, 2008). S obzirom na to da je predmet ovoga istraživanja emocionalna kompetencija, važno je objasniti prvi pravac emocionalne inteligencije. Naime, riječ je o Golemanovu modelu emocionalnih kompetencija prema kojemu je Goleman podijelio vještine potrebne za prilagodbu pojedinca okolini na intrapsihičke i interpsihičke. U intrapsihičke vještine ukomponirane su samosvijest te upravljanje sobom i motivacijom, dok empatija i socijalne vještine čine interpsihičke vještine (Hajncl i Vučenović, 2013). Osim toga, valja naglasiti kako su Buckley, Storino i Saarni (2003) naveli kako konstrukt emocionalne inteligencije isključuje iz svoje konceptualizacije kulturu, kontekstualni i okolinski utjecaj te samoprikazivanje pojedinca, koje uključuje i njegov moralni karakter. Nadalje, nije ispitana uloga razvoja pojedinca u razvoju njegove emocionalne inteligencije, koja se tumači kao konstrukt koji prebiva unutar osobe te predstavlja izrazitu mentalnu sposobnost pojedinca (Mayer, Caruso, Salovey i Sitarenios, 2001). Zbog svega navedenoga, Buckley, Storino i Saarni (2003) ukazuju kako je konstrukt emocionalne kompetencije bolji jer pretpostavlja značajan doprinos razvoju pojedinca kroz kognitivan razvoj te razvoj sustava uvjerenja i vrijednosti na temelju kojih pojedinac donosi odluke u svojem

životu. Također, uzima u obzir i neposredni dinamički kontekst u kojemu se emocije izazivaju, doživljavaju i razumiju. Ukoliko se navedeni čimbenici ne bi razumjeli, emocionalne reakcije pojedinaca povezane s određenim ciljevima ne bi imale smisla te samim time krivnja zbog pogrešnog postupka ili tuga zbog velikog gubitka ne bi bili emocionalno "inteligentni" odgovori.

Vranjican, Prijatelj i Kuculo (2019) navode kako će mladi socio-emocionalnim učenjem naučiti kako adekvatno primijeniti vještine razumijevanja i upravljanja emocijama. Zatim, naučit će osjetiti i pokazati suosjećanje za druge te uspostaviti i održati pozitivne odnose s drugima. Valja naglasiti da će se dijete koje uči putem socio-emocionalnog učenja moći samo smiriti kada se uznemiri te prikladno reagirati u situacijama konflikta. Prema Valić i Brajši-Žganec (2018) ključne vještine dječje emocionalne inteligencije su svijest o svojim i tuđim emocijama te sposobnost regulacije emocija. Nadalje, navode kako će emocionalno kompetentna djeca biti ona koja su ovladala svojim emocionalnim doživljajima tako što upravljaju svojim postupcima, mislima i osjećajima na prilagođen način. Osim toga, dijete koje ima visoku emocionalnu kompetenciju bit će otvorenije i pristupačnije od drugih (Mayer, Salovey i Caruso, 2004). Vjerojatnije će izbjegavati negativna, autodestruktivna ponašanja poput konzumiranja duhana, alkohola i ilegalnih droga. Također, manji je rizik da će dijete s visokom emocionalnom kompetencijom ući u nasilne situacije s drugima (Mayer, Salovey i Caruso, 2004).

Prema tome, mnoga istraživanja govore kako postoji veza između emocionalne kompetencije djeteta i vršnjačkog nasilja. Krulić Kuzman, Velki i Takšić (2017) navode kako je emocionalna inteligencija najbolji prediktor vršnjačkog nasilja i u skladu s time, što je emocionalna inteligencija viša, to je manje vršnjačkog nasilja u školi. Prema Valić i Brajši-Žganec (2018) veća razina emocionalne kompetentnosti djece dovest će do smanjenja agresivnog ponašanja, što će u konačnici dovesti do smanjenja vršnjačkog nasilja. Lugonja, Keleman i Sarić (2021) upućuju kako većina istraživanja pokazuje negativnu povezanost između vršnjačkog nasilja i više emocionalne regulacije i kontrole. Prema tome, Garaigordobil i Peña-Sarrionandia (2015), nakon provedbe preventivnog programa vršnjačkog nasilja utemeljenome na razvijanju emocionalne inteligencije, odnosno kompetencije, dobili su rezultate značajnog porasta pozornosti i emocionalne regulacije i kontrole kod sudionika, na način da su sudionici više obraćali pažnju na vlastite i tuđe emocije. Primjerice, kod sudionika je došlo do povećanja vlastitog analiziranja negativnih osjećaja te povećanja asertivnosti u socijalnim interakcijama. Kao što je prethodno navedeno u tekstu, adolescenti se sve više

odmiču od obitelji i sve veću važnost u njihovu životu zauzimaju odnosi s vršnjacima. Utvrđeno je kako djeca i adolescenti s razvijenim emocionalnim kompetencijama sklapaju čvrste veze s vršnjacima i imaju kvalitetnije odnose. Međutim, ukoliko djeca imaju nižu emocionalnu kompetentnost, bit će im teže sklopiti kvalitetna prijateljstva s vršnjacima, što može dovesti do njihova neuspješnog funkcioniranja, iskrivljene slike o sebi i niskog samopoštovanja (Eisenberg, Cumberland i Spinrad, 1998). Također, može rezultirati osjećajem odbačenosti, depresijom i socijalnom izoliranošću, što je vrlo često za žrtve vršnjačkog nasilja (Krulić Kuzman, Velki i Takšić, 2017). Valja naglasiti kako razvijena emocionalna kompetencija može kod žrtvi vršnjačkog nasilja smanjiti posljedice nastale uslijed doživljenog i pretrpljenog nasilja. Razlog tome je što će žrtve s razvijenijom emocionalnom regulacijom i kontrolom koristiti adaptivne oblike prilagodbe i suočavanja (Urano, Takizawa, Ohka, Yamasaki i Shimoyama, 2020).

Dosadašnja istraživanja navela su kako postoji veza između vršnjačkog nasilja, emocionalne kompetentnosti i uporabe psihoaktivnih tvari. Djeca i adolescenti s višom emocionalnom kompetencijom bit će manje skloni ulaziti u agresivne situacije s vršnjacima te imaju manji rizik od konzumiranja psihoaktivnih tvari (Mayer, Salovey i Caruso, 2004). Kwok, Yeung, Low, Lo i Tam (2015) navode kako je emocionalna kompetencija srednje pozitivno povezana s fizičkim nasiljem. Kao glavni zaštitni čimbenik vršnjačkog nasilja, istraživanja navode visoku emocionalnu kompetenciju djece i adolescenata (Krulić Kuzman, Velki i Takšić, 2017), dok je rizični čimbenik vršnjačke viktimizacije u istraživanjima najčešće uporaba psihoaktivnih tvari. Naime, ona povećava rizik za počinjenje vršnjačkog nasilja, ali služi i kao način suočavanja s posljedicama kod žrtve (Radliff, Wheaton, Robinson i Morris, 2012). Iako su istraživanja vršnjačkog nasilja relativno brojna, pregledom literature uočeno je kako postoje nekonzistentni rezultati u povezanosti uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja. Također, vidljivo je kako je emocionalna kompetencija najbolji zaštitni faktor vršnjačkog nasilja. Zbog svega navedenog, ovim istraživanjem želi se pridonijeti boljem razumijevanju konstrukata doživljenog i počinjenog vršnjačkog nasilja, uporabe psihoaktivnih tvari te emocionalne regulacije i kontrole. Osim toga, rezultati ovog istraživanja mogli bi pomoći u savjetodavnom radu s roditeljima, u preventivnim edukacijama za vršnjačko nasilje i uporabu psihoaktivnih tvari te intervencijama nakon vršnjačkog nasilja. Prema tome, u ovom istraživanju istražiti će se dobne i spolne razlike u pojavi pojedinih vrsta nasilja kod adolescenata. Također, istraživat će se povezanost vršnjačkog nasilja s emocionalnom kompetentnošću i uporabom psihoaktivnih tvari kod adolescenata u Republici Hrvatskoj.

2. Cilj i problemi

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati spolne i dobne razlike u počinjenom i doživljenom vršnjačkom nasilju te ispitati povezanost emocionalne kompetentnosti, uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja kod adolescenata. U radu su formulirani sljedeći istraživački problemi i pripadajuće hipoteze:

Problem 1. Ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj počinjenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata.

Hipoteze:

H 1.1. Očekuje se da postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u vrsti nasilja koje su počinili i to na način da će mladići pokazati više fizičkog, verbalnog i elektroničkog nasilja od djevojaka (Li, 2007; Heiman i Olenik-Shemesh, 2015; Wang, Iannotti i Nanselu, 2009).

H 1.2. Očekuje se da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više počinjenog nasilja nego stariji adolescenti (Vejmelka, 2012).

Problem 2. Ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj doživljenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata.

H 2.1. Očekuje se da će postojati statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u vrsti nasilja koje su doživjeli i to na način da će djevojke pokazati više doživljenog elektroničkog i verbalnog nasilja od mladića, a mladići više fizičkog od djevojaka (Sušac, Ajduković i Rimac, (2016); Li, 2007; Heiman i Olenik-Shemesh, 2015; Wang, Iannotti i Nanselu, 2009; Scheithauer, Hayer, Petermann i Jugert, 2006).

H 2.2. Očekuje se da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više doživljenog nasilja nego stariji adolescenti (Price i Telljohann, 2003; Vejmekla, 2012).

Problem 3. Ispitati povezanost emocionalne regulacije i životne prevalencije uporabe psihoaktivnih tvari sa stupnjem ukupno počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja kod adolescenata.

Hipoteza:

H 3.1. Očekuje se da će bolja emocionalna regulacija biti statistički značajno negativno povezana sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog počinjenog vršnjačkog nasilja i sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog vršnjačkog nasilja (Valić i Brajši-Žganec, 2018; Mayer, Salovey i Caruso, 2004).

H 3.2. Očekuje se da će viša životna prevalencija uporabe psihoaktivnih tvari statistički značajno pozitivno povezana sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog počinjenog vršnjačkog nasilja i sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog vršnjačkog nasilja (Radliff, Wheaton, Robinson i Morris, 2012; Litwiller i Brausch, 2013).

3. Metoda

3.1. Sudionici

Sudionici ovog istraživanja učenici su srednjih škola u Zagrebu, Karlovcu i Jastrebarskom. Ukupno ih je sudjelovalo 267, pri čemu je 168 (62,9 %) ženskog spola, 87 (32,6 %) muškog spola i njih 12 (4,5 %) nije se htjelo izjasniti. S obzirom na to da je za analizu podataka potrebna usporedba između spolova, osobe koje se nisu htjele izjasniti izostavljene su iz daljnje analize. Prema tome, ukupan broj sudionika koji je uključen u analizu je 255, pri čemu je 168 (65,9%) ženskog spola, a 87 (34,1%) muškog spola.

Uzorak se sastojao od 127 (47,6 %) učenika prvih razreda, 65 (24,3 %) drugih razreda, 44 (16,5 %) trećih razreda i 19 (7,1%) četvrtih razreda srednjih škola (opće, prirodoslovne i matematičke gimnazije). Prosječna dob sudionika je 16,05 (SD = 1,08, TR = 14-19).

3.2. Instrumenti

Upitnik korišten u ovom istraživanju sastojao se od Skale za mjerenje emocionalne kompetentnosti, Upitnika europskog modela te Upitnika o nasilju među školskom djecom. Osim navedenoga, od sudionika su zatraženi i neki demografski podaci poput spola, dobi, razreda koji pohađaju, broja braće i sestara, broja najboljih prijatelja, s kim žive i dr.

3.2.1. Upitnik emocionalne regulacije i kontrole – EriK

Emocionalna kompetencija mjerena je uz pomoć Upitnika emocionalne regulacije i kontrole – EriK, autora Takšića (2003). Upitnik se sastoji od 20 čestica, a zadatak je sudionika odgovoriti na ponuđene tvrdnje (npr. *Ne zaboravljam lako ljudima koji su me naljutili ili rastužili*) tako da zaokruže neki broj od 1 do 5. Odnosno, sudionici su odgovarali na tvrdnje putem skale Likertova tipa od pet stupnjeva pri čemu je 1 - *uopće se ne odnosi na mene*, a 5 - *u potpunosti se odnosi na mene*. Upitnik čine tri faktora: utjecaj emocija i raspoloženja na mišljenje i ponašanje (npr. *Raspoloženje mi snažno utječe na razmišljanje*), utjecaj emocija na raspoloženja i pamćenje (npr. *Najbolje se sjećam događaja uz koje me vežu negativne emocije*) te kontrola vlastitih emocionalnih reakcija (npr. *Kada me netko naljuti, odmah i vrlo burno reagiram*). Ukupan rezultat na upitniku dobije se tako da se za svakog sudionika posebno zbroje rezultati svih čestica, a teorijski raspon kreće se od 20 do 100, pri čemu niži rezultati sudionika sugeriraju njegovu veću emocionalnu regulaciju i kontrolu. Takšić (2003), navodi kako se kod provjere faktorske valjanosti preliminarne verzije Skale emocionalne regulacije i kontrole, pouzdanost izražena Cronbachovim α , kretala između $\alpha = 0,58$ i $\alpha = 0,82$. U ovom je istraživanju dobivena pouzdanost iznosila $\alpha = 0,88$.

3.2.2 European Model Questionnaire (EMQ)

Za mjerenje uporabe psihoaktivnih tvari korištene su odabrane čestice iz hrvatskog prijevoda *European Model Questionnaire* (EMQ), koji se standardno koristi u nacionalnim anketama uporabe psihoaktivnih tvari u zemljama članicama Europske unije, a inicijalno ga je

osmislila europska grupa stručnjaka iz Europskog centra za praćenje droga i ovisnosti o drogama (Glavak Tkalić, Miletić i Maričić, 2016). Originalni upitnik sadržavao je 124 pitanja, no u ovom istraživanju korišteno je samo 29 odabranih čestica, koje su ispitivale uporabu psihoaktivnih tvari: duhana (cigara, cigareta, lula i dr.), električnih cigareta, alkohola, droga (marihuana, hašiš, ecstasy, amfetamini, kokain, heroin, LSD, „nove droge“), pri čemu su odabrani sljedeći pokazatelji: životna prevalencija (npr. *Jeste li ikada pušili duhan (cigarete, cigare, lulu ili slično)?*) i prevalencija posljednjih godinu dana (npr. *Jeste li pušili u posljednjih 12 mjeseci?*). Sudionici su odgovarali na pitanja odgovorima *DA* ili *NE* te odgovorima otvorenog tipa na pitanja poput *Koliko ste godina imali kada ste prvi put popili alkoholno piće?*. Varijable o životnoj prevalenciji uporabe psihoaktivnih tvari rekodirane su, pri čemu je *DA* imalo brojčanu vrijednost 1, a *NE* brojčanu vrijednost 2. Ukupan rezultat za uporabu psihoaktivnih tvari dobiva se deskriptivnom statističkom obradom podataka vezanih uz pokazatelj životne prevalencije uporabe psihoaktivnih tvari. Naime, ovisno o tipu varijable rezultati su prikazani korištenjem apsolutnih frekvencija ili kao prosječne vrijednosti, odnosno aritmetičke sredine.

3.2.3. Upitnik o nasilju među školskom djecom – oblik za učenike

Za ispitivanje vršnjačkog nasilja korišten je Upitnik o nasilju među školskom djecom – oblik za učenike, autorica Velki i Vrdoljak (2011). Upitnik čine dvije skale: Skala doživljenog nasilja i Skala počinjenog nasilja. Skala doživljenog nasilja sastoji se od 19 čestica te tri subskale: Subskala tjelesnog doživljenog nasilja, Subskala verbalnog doživljenog nasilja i Subskala elektroničkog doživljenog nasilja. Subskala verbalnog doživljenog nasilja sastojala se od 6 čestica (npr. *Netko je govorio drugima ružno o Vama*), subskala tjelesnog od 7 (npr. *Netko Vas je ozlijedio*), a elektroničkog od 6 čestica (npr. *Netko Vam je slao prijeteće ili uvredljive poruke ili pozive mobitelom*). Zadatak sudionika bio je odgovoriti na tvrdnje zaokruživanjem nekog broja od 1 do 5, pri čemu je 1 - *nikad*, a 5 - *uvijek- skoro svaki dan*. Ukupni rezultat na Skali doživljenog nasilja formira se kao aritmetička sredina svih čestica pri čemu 1 - *nikad* nosi 0 boda, a 5- *uvijek* 4 bodova. Viši ukupni rezultat upućuje na veću učestalost doživljenog nasilja (Velki i Vrdoljak, 2011). Na jednak se način formira i rezultat za pojedine subskale. Skala počinjenog nasilja sastoji se od 19 čestica i također ima tri subskale. Subskala verbalnog počinjenog nasilja od 6 čestica (npr. *Govorim ružne riječi drugoj djeci*), Subskala tjelesnog počinjenog nasilja od 7 čestica (npr. *Nekog ozlijedim*) te Subskala elektroničkog počinjenog

nasilja od 6 čestica (npr. *Šaljem putem e-maila prijeteće ili uvredljive poruke ili slike*). Zadatak sudionika bio je odgovoriti na tvrdnje zaokruživanjem nekog broja od 1 do 5, pri čemu je 1 - *nikad*, a 5 - *uvijek- skoro svaki dan*. Ukupni rezultat na skali počinjenog nasilja formira se kao aritmetička sredina svih čestica, pri čemu 1 - *nikad* nosi 0 bodova, a 5- *uvijek* 4 bodova. Viši ukupni rezultat upućuje na veću učestalost počinjenog nasilja (Velki i Vrdoljak, 2011). Za pojedine subskale rezultat se formira na jednak način. Pouzdanost za Skalu počinjenog nasilja iznosi $\alpha = 0,85$, a za Skalu doživljenog nasilje $\alpha = 0,87$ (Krulić i Velki, 2014). U ovome je istraživanju dobivena pouzdanost za Skalu počinjenog nasilja $\alpha = 0,97$, a za Skalu doživljenog nasilja $\alpha = 0,96$.

3.3 Postupak

Nakon dobivene suglasnosti ravnatelja četiriju srednjih škola u kojima se istraživanje provodilo, krenula je sljedeća faza istraživanja. U dvije srednje škole suglasnost za roditelje bila je prosljeđena putem Roditeljskog vijeća. Ovim su postupkom roditelji sami djetetu prosljeđili poveznicu na *online* kreirani obrazac za popunjavanje upitnika ako su bili suglasni sa sudjelovanjem svoga djeteta u istraživanju. U druge dvije škole postupak je išao na način da su ravnatelji prosljeđili svim roditeljima suglasnosti za istraživanje. Ukoliko se roditelji nisu slagali s time da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju, mogli su vratiti potpisani obrazac s naznačenom uskratom suglasnosti ravnatelju. Psiholozi su zatim svim razrednicima prosljeđili poveznice na *online* obrazac za ispunjavanje upitnika koje su razrednici prosljeđili učenicima.

Sudionici su na početku istraživanja bili obaviješteni o svrsi istraživanja, ali i o tome kako je istraživanje u potpunosti anonimno i kako se odgovori neće moći povezati s pojedinim sudionikom i njegovim identitetom. Također, bili su obaviješteni kako je istraživanje dobrovoljno te da mogu u bilo kojem trenutku odustati od sudjelovanja ili se iz njega povući bez ikakvih posljedica. Nakon što su sudionici bili obaviješteni o svim informacijama o istraživanju, započeli su s ispunjavanjem upitnika. Ispunjavanje je u prosjeku trajalo 15 do 20 minuta. Na kraju obrasca za ispunjavanje nalazile su se praktične informacije u slučaju vršnjačkog nasilja (*Prilog 1*), zahvala svim sudionicima te kontakt autorice s napomenom kako joj se mogu javiti u bilo kojem trenutku ako za to imaju potrebu.

4. Rezultati

U ovom su istraživanju prikupljeni podaci obrađeni uz pomoć statističkog programa *SPSS IBM Statistics 23*. Korištene statističke analize su deskriptivna, korelacijska i dvosmjerna analiza varijanci.

Dobiveni rezultati deskriptivne analize podataka prikazani su u Tablici 1. Iz rezultata je vidljivo kako su tri podvrste počinjenog nasilja, verbalno, fizičko i elektroničko u prosjeku bile vrlo nisko zastupljene. Također, ukupno počinjeno nasilje pokazuje jednake rezultate. Srednje vrijednosti triju vrsta doživljenog nasilja nešto su u ovom istraživanju više nego počinjenog, no i dalje su u prosjeku nisko zastupljene, a jednaki su rezultati i za ukupno doživljeno nasilje. Drugim riječima, učenici srednjih škola u prosjeku nešto više izvještaju o doživljenom nasilju među vršnjacima nego počinjenom. Emocionalna kompetentnost, odnosno emocionalna regulacija i kontrola u prosjeku se kretala oko srednjih vrijednosti teorijskog raspona. Uporaba psihoaktivnih tvari promatrala se prema životnoj prevalenciji korištenja pojedinih psihoaktivnih tvari, odnosno koliki je postotak uzorka barem jednom u životu probao određenu psihoaktivnu tvar. Tako je barem jednom u životu probalo duhan njih 109 (40,8 %), alkohol 227 (85 %) i marihuanu njih 33 (12,4 %). U istraživanju se također provjeravala životna prevalencija korištenja ecstasyja, amfetamina, kokaina, heroina, LSD-a i “novih droga”, no ona nije prelazila 2,5 %. Zbog niske životne prevalencije sve navedene droge, osim marihuane, neće biti uključene u daljnju analizu.

Tablica 1

Deskriptivni parametri psiholoških varijabli korištenih u istraživanju (N = 255)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>TR</i>	Asimetričnost	Spljoštenost	K-S
<i>Počinjeno nasilje među školskom djecom</i>						
Verbalno nasilje	8,78	4,37	6-30	2,84	9,50	0,26**
Fizičko nasilje	8,59	4,68	7-35	4,54	21,6	0,37**

Elektroničko nasilje	7,03	3,96	6-30	4,98	24,99	0,44**
Ukupno nasilje	24,39	12,44	19-95	2,45	6,96	0,33**
<i>Doživljeno nasilje među školskom djecom</i>						
Verbalno nasilje	11,42	4,99	6-30	1,50	2,45	0,16**
Fizičko nasilje	11,28	5,46	7-35	2,45	6,87	0,22*
Elektroničko nasilje	9,12	4,72	6-30	2,88	9,03	0,25**
Ukupno nasilje	31,82	14,43	19-95	2,45	6,96	0,19**
Emocionalna kompetentnost	62,66	13,25	21-100	-0,03	0,30	0,04**

Napomena: K-S test = Kolmogorov-Smirnovljev test normalnosti distribucije; **p < 0,01; *p < 0,05

Osim opisanog, u Tablici 1 prikazani su parametri normalnosti distribucije, (nestandardizirane vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti) te rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa za svaku ispitanu varijablu, koja se koristila u istraživanju. Rezultati ukazuju na odstupanje od normalne raspodjele emocionalne kompetentnosti jer je rezultat na Kolmogorov-Smirnovljev testu statistički značajan te je razina značajnosti veća od 0,01. Također, indeks asimetričnosti pokazuje kako je raspodjela lagano negativno asimetrična, odnosno rezultati se nešto više grupiraju u višim rezultatima. Nadalje, prema navedenim podacima koeficijenta asimetrije za počinjeno i doživljeno vršnjačko nasilje, vidljivo je da je riječ o pozitivno asimetričnoj raspodjeli, odnosno veći se broj rezultata grupira oko nižih vrijednosti. Rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa pokazuju kako raspodjele počinjenog i doživljenog nasilja statistički značajno odstupaju od normalne raspodjele, zbog razine značajnosti koje su veće od 0,05. Zaključujemo kako preduvjet normalnosti nije zadovoljen za

varijable vršnjačkog nasilja, što su potvrdili i rezultati dobiveni u Tablici 1, no sve su raspodjele asimetrične u jednakom smjeru te se zbog toga može nastaviti s daljnjom statističkom obradom.

4.1. Spolne i dobne razlike u počinjenom nasilju

Kako bismo odgovorili na prvi istraživački problem, ispitani su glavni efekti između spola i dobi za tri vrste počinjenog nasilja provedbom triju dvosmjernih analiza varijanci. Za provedbu navedene statističke analize potrebno je zadovoljiti određene uvjete. Prema tome, pretpostavka dvosmjerne ANOVA-e o podjednakim veličinama uzorka zadovoljena je rekodiranjem nezavisne varijable razreda s četiriju razina u dvije. Time je stvorena varijabla koja mjeri mlade srednjoškolce u koje su svrstani učenici prvog razreda srednje škole te varijabla koja mjeri starije srednjoškolce u koje su svrstani učenici drugog, trećeg i četvrtog razreda.

Tablica 2.

Deskriptivni parametri za tri vrste počinjenog vršnjačkog nasilja prema razinama spola i dobi

	Mlađi srednjoškolci				Stariji srednjoškolci			
	Djevojke		Mladići		Djevojke		Mladići	
	<i>M (SD)</i>	<i>N</i>	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M(SD)</i>	<i>n</i>	<i>M(SD)</i>	<i>n</i>
Tjelesno nasilje	8,00(3,27)	81	10,41(7,24)	46	7,99 (3,45)	87	8,98 (5,29)	40
Verbalno nasilje	8,46(3,58)	81	10,02(6,30)	46	8,20 (3,58)	87	9,28 (4,5)	40
Elektroničko nasilje	6,48(2,69)	81	8,61(6,33)	46	6,51 (2,84)	87	7,45 (4,31)	40

U prethodnom je poglavlju navedeno kako je preduvjet normalnosti raspodjele varijabli narušen, no sve su raspodjele asimetrične u istom smjeru te se zbog toga može nastaviti s daljnjom statističkom obradom. Nadalje, Levenovim testom provjerilo se jesu li varijance homogene ili ne. S obzirom na dobivene rezultate koji su prikazani u Tablici 3, vidljivo je kako varijance na razinama spola i dobi kao nezavisnim varijablama nisu homogene, odnosno vjerojatnost pojavljivanja manja je od 5%. Drugim riječima, pretpostavka o homogenosti varijance nije zadovoljena zbog značajnosti Levenova testa koja je manja od graničnog p iznosa 0,05. Radi graničnog zadovoljavanja uvjeta korištenja dvosmjerne ANOVA-e, provedena je neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test.

Tablica 3.

Levenov test homogenosti varijance za stupanj pretrpljenog vršnjačkog nasilja

	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	Značajnost
Tjelesno nasilje	9,411	3	250	<0,05
Verbalno nasilje	6,027	3	250	<0,05
Elektroničko nasilje	10,595		250	<0,05
		3		

Kao što je prethodno navedeno, zadovoljena je pretpostavka o podjednakom broju sudionika u svakoj razini nezavisnih varijabli spola, ali se odstupa od pretpostavki o homogenosti varijance i normalnosti raspodjele, no zbog jednakog smjera asimetričnosti svih raspodjela može se nastaviti s daljnjom statističkom obradom. Podaci dobiveni u Tablici 4 govore kako je zasebni efekt dobi značajan za tjelesno i verbalno počinjeno nasilje, ali neznačajan za elektroničko počinjeno nasilje. To znači da se mlađi i stariji srednjoškolci razlikuju po izvještenom tjelesnom i verbalnom počinjenom nasilju, ali ne i po izvještenom elektroničkom nasilju. Nadalje, elektroničko počinjeno nasilje ima statistički značajan zaseban efekt spola. Prema tome, može se zaključiti kako postoji razlika u stupnju počinjenog elektroničkog nasilja mladića i djevojaka. Međutim, izvješteno tjelesno i verbalno počinjeno nasilje imaju neznačajan zaseban glavni efekt spola. To znači da se mladići i djevojke ne

razlikuju po svome počinjenom verbalnom i tjelesnom nasilju, ali postoji razlika između mlađih i starijih srednjoškolaca u istom. Podaci dobiveni iz Tablice 4 govore kako nema statistički značajne razlike u interakciji dobi i spola. Odnosno, nema značajne razlike u dobi na sve tri podvrste počinjenog vršnjačkog nasilja mladića, odnosno djevojaka.

Iako je ANOVA robustna analiza uvjeti za njenu provedbu su bili granično zadovoljeni te je radi toga provedena i neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test. Ovom analizom nisu potvrđene statistički značajne razlike među mlađim i starijim srednjoškolicima prema izvještavanju o tjelesnom ($X^2 = 2,214$, $df = 1$, $p = 0,137$) i verbalnom ($X^2 = 0,064$, $df = 1$, $p = 0,800$) počinjenom nasilju. Međutim, potvrđena je statistički značajna razlika među djevojkama i mladićima prema izvještavanju o počinjenom elektroničkom nasilju ($X^2 = 11,550$, $df = 1$, $p = 0,001$). Osim toga, test je pokazao statistički značajnu razliku među mladićima i djevojkama prema izvještavanju o tjelesnom počinjenom nasilju ($X^2 = 6,907$, $df = 1$, $p = 0,009$). Zaključno, radi graničnog zadovoljavanja pretpostavki za dvosmjernu ANOVA-u, za ovo istraživanje uzeli smo kao relevantne rezultate dobivene neparametrijskom analizom Kruskal-Wallis testom. Prema tome, relevantni rezultati su da postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka prema izvještavanju o počinjenom tjelesnom i elektroničkom nasilju.

Tablica 4.

Rezultati analize varijance određenosti sve tri podvrste počinjenog nasilja s obzirom na interakciju dobi i spola adolescenata

	Izvor Varijabiliteta	Suma kvadrata	Stupnjevi slobode	Srednja suma kvadrata	<i>F</i>	<i>p</i>
Tjelesno nasilje	Dob učenika	29,770	1	29,770	1,396	0,006
	Spol učenika	163,743	1	163,743	7,679	0,239

	Dob učenika x Spol učenika	28,834	1	28,834	1,352	0,246
Verbalno nasilje	Dob učenika	14,400	1	14,400	0,765	0,023
	Spol učenika	99,089	1	99,089	5,265	0,383
	Dob učenika x Spol učenika	3,338	1	3,338	0,177	0,674
Elektroničko nasilje	Dob učenika	18,234	1	18,234	1,200	0,274
	Spol učenika	133,664	1	133,664	8,796	0,003
	Dob učenika x Spol učenika	19,827	1	19,827	1,305	0,254

4.2. Spolne i dobne razlike u doživljenom nasilju

Za odgovaranje na drugi istraživački problem bilo je potrebno ispitati dobne i spolne razlike u tri podvrste doživljenog nasilja kod adolescenata. Kao što je u prethodnom tekstu navedeno, tri podvrste su verbalno, tjelesno i elektroničko nasilje. Za statističku obradu podataka korištena je dvosmjerna analiza varijance, kroz tri obrade, odvojeno za svaku podvrstu nasilja.

Tablica 5.

Deskriptivni parametri za tri vrste doživljenog vršnjačkog nasilja prema razinama spola i dobi

	Mlađi srednjoškolci				Stariji srednjoškolci			
	Djevojke		Mladići		Djevojke		Mladići	
	<i>M (SD)</i>	<i>n</i>	<i>M (SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	<i>n</i>
Tjelesno nasilje	11,32(4,64)	81	12,20(7,94)	46	10,82(4,55)	87	11,18(5,41)	40
Verbalno nasilje	11,23(4,65)	81	11,65(6,39)	46	11,24(4,31)	87	11,93(5,37)	40
Elektroničko nasilje	09,01(4,26)	81	9,70(6,58)	46	8,89(4,09)	87	9,18(4,45)	40

Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, zadovoljene su pretpostavke o podjednakom broju sudionika u svakoj razini nezavisne varijable spola i dobi. Međutim, pretpostavka o homogenosti varijance nije zadovoljena za tjelesno doživljeno nasilje jer je rezultat na Levenovu testu manji od graničnog 0,05, no zadovoljena je za elektroničko i verbalno doživljeno nasilje, odnosno vjerojatnost pojavljivanja veća je od 5%. Također, preduvjet normalnosti nije zadovoljen za varijable doživljenog vršnjačkog nasilja, što je objašnjeno prethodno u tekstu, no zbog jednakog smjera asimetričnosti svih raspodjela može se nastaviti s daljnjom statističkom obradom. Radi graničnog zadovoljavanja uvjeta za korištenje dvosmjerne ANOVA-e, provedena je i neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test, kojim su dobiveni jednaki rezultati kao i u provedenim parametrijskim analizama.

Tablica 6.

Levenov test homogenosti varijance za stupanj doživljenog vršnjačkog nasilja

	F	df1	df2	Značajnost
Tjelesno nasilje	4,040	3	250	<0,05
Verbalno nasilje	1,903	3	250	0,130

Elektroničko nasilje	1,732	3	250	0,161
----------------------	-------	---	-----	-------

S obzirom na podatke u Tablici 7, možemo zaključiti kako ne postoji statistički značajna razlika u efektu dobi kod tjelesnog doživljenog vršnjačkog nasilja. Zatim, efekt dobi nije statistički značajan za verbalno doživljeno nasilje, kao niti za elektroničko doživljeno nasilje. Drugim riječima, ovim istraživanjem nije pokazana statistički značajna razlika između mlađih i starijih srednjoškolaca prema izvještavanju o tjelesnom, verbalnom i elektroničkom vršnjačkom nasilju. Nadalje, zasebni efekt spola nije statistički značajan kod tjelesnog doživljenog nasilja, kao kod verbalnog i elektroničkog doživljenog nasilja. Odnosno, ne postoji razlika između mladića i djevojaka u izvještavanju o doživljenom tjelesnom, verbalnom i elektroničkom nasilju.

ANOVA je robustna analiza, no s obzirom kako su pretpostavke za njenu provedbu bile granično zadovoljene provedena je i neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test. Neparametrijskom analizom dobivenu su jednaki rezultati kao i parametrijskom analizom. Naime, nisu pokazane statistički značajne razlike među sve tri vrste doživljenog nasilja niti prema efektu dobi niti prema efektu spola.

Tablica 7.

Rezultati analize varijance određenosti sve tri podvrste doživljenog nasilja s obzirom na interakciju dobi i spola adolescenata

Izvor Varijabiliteta		Suma kvadrata	Stupnjevi slobode	Srednja suma kvadrata	<i>F</i>	<i>p</i>
Tjelesno nasilje	Dob učenika	32,974	1	32,974	0,721	0,295
	Spol učenika	21,560	1	21,560	1,102	0,397

	Dob učenika x Spol učenika	3,769	1	3,769	0,126	0,723
Verbalno nasilje	Dob učenika	1,108	1	1,108	0,683	0,409
	Spol učenika	17,182	1	17,182	0,044	0,834
	Dob učenika x Spol učenika	1,003	1	1,003	0,040	0,842
Elektroničko nasilje	Dob učenika	5,948	1	5,948	0,265	0,607
	Spol učenika	13,421	1	13,421	0,598	0,440
	Dob učenika x Spol učenika	2,192	1	2,192	0,098	0,755

4.3. Povezanost emocionalne kompetentnosti, uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja

Kako bismo odgovorili na treći istraživački problem, ispitana je korelacija između svih varijabli korištenih u istraživanju. Pearsonovi koeficijenti korelacije izračunati su za varijable emocionalne kompetencije i ukupnog počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja za sve tri podvrste ispitivanih nasilja, dok su Spearmanovi koeficijenti korelacija izračunati za varijable životne prevalencije uporabe duhana, alkohola i marihuane. Na temelju rezultata dobivenih u Tablici 8 možemo zaključiti kako postoji srednja povezanost između svake od tri podvrste počinjenog nasilja te srednja povezanost između svake od tri podvrste doživljenog nasilja. Nadalje, tjelesno, verbalno i elektroničko počinjeno i doživljeno nasilje međusobno su malo do

srednje pozitivno povezani. To znači da više izvještenog doživljenog nasilja slijedi više izvještenog počinjenog nasilja.

Nadalje, ukupan rezultat na skali emocionalne kontrole i regulacije nisko je pozitivno povezan s tjelesnim doživljenim nasiljem. S obzirom kako u skali emocionalne kontrole i regulacije 1 označava „Uopće se ne odnosi na mene“ dok 5 označava „U potpunosti se odnosi na mene“ te su čestice tako oblikovane da viši rezultat znači manje emocionalne kompetentnosti, dobivenu korelaciju interpretiramo na način da viši stupanj emocionalne kompetencije prati niže izvještavanje o tjelesnom doživljenom nasilju. Zatim, ukupan rezultat na skali emocionalne kontrole i regulacije nisko je pozitivno povezan s verbalnim doživljenim nasiljem. S obzirom kako je u skali emocionalne kontrole i regulacije 1 označava „Uopće se ne odnosi na mene“, dok 5 označava „U potpunosti se odnosi na mene“, dobivenu korelaciju interpretiramo na način da viši stupanj emocionalne kompetencije prati niže izvještavanje o verbalnom doživljenom nasilju. Također, ukupan rezultat na skali emocionalne kontrole i regulacije nisko je pozitivno povezan s elektroničkim doživljenim nasiljem. S obzirom kako u skali emocionalne kontrole i regulacije 1 označava „Uopće se ne odnosi na mene“, dok 5 označava „U potpunosti se odnosi na mene“ te su čestice tako oblikovane da viši rezultat znači manje emocionalne kompetentnosti, dobivenu korelaciju interpretiramo na način da viši stupanj emocionalne kompetencije prati niže izvještavanje o elektroničkom doživljenom nasilju.

Spermanova koeficijent govori kako je životna prevalencija uporabe duhana nisko negativno povezana s životnom prevalencijom uporabe alkohola, a nisko pozitivno povezana s životnom prevalencijom uporabe marihuane. Drugim riječima, viša životna prevalencija uporabe duhana prati nižu životnu prevalenciju alkohola, dok viša životna prevalencija uporabe duhana prati višu životnu prevalenciju uporabe marihuane. Nadalje životna prevalencija uporabe alkohola nisko je negativno povezana s životnom prevalencijom uporabe marihuane, odnosno viša životna prevalencija uporabe alkohola prati višu životnu prevalenciju uporabe marihuane.

Nadalje, životna prevalencija uporabe duhana je nisko negativno povezana s elektroničkim doživljenim nasiljem. Radi rekodiranja varijable životne prevalencije uporabe duhana, pri čemu 1 označava „Da“, a 2 označava „Ne“ ova korelacija je interpretirana na način da viši stupanj životne prevalencije duhana prati izvještavanje o više elektroničkog doživljenog nasilja.

Međutim, životna prevalencija uporabe alkohola nisko je pozitivno povezana s verbalnim i elektroničkim doživljenim nasiljem. Radi rekodiranja varijable životne prevalencije uporabe alkohola, pri čemu 1 označava „Da“, a 2 označava „Ne“ ove korelacije su interpretirane na način da viši stupanj izvještavanja o verbalnom i elektroničkom doživljenom nasilju slijedi nižu životnu prevalenciju uporabe alkohola. Nadalje, životna prevalencija uporabe alkohola nisko je pozitivno povezana s verbalnim počinjenim nasiljem. Radi rekodiranja varijable životne prevalencije uporabe alkohola, pri čemu 1 označava „Da“, a 2 označava „Ne“ ova korelacija je interpretirana na način da viši stupanj izvještavanja o verbalnom počinjenom nasilju slijedi nižu životnu prevalenciju uporabe alkohola.

Spearmanov koeficijent korelacije također govori kako su dobivene niske negativne povezanosti između tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog nasilja s životnom prevalencijom uporabe marihuane. Radi rekodiranja varijable životne prevalencije uporabe marihuane, pri čemu 1 označava „Da“, a 2 označava „Ne“ ove korelacije su interpretirane na način da viši stupanj izvještavanja o tjelesnom, verbalnom i elektroničkom doživljenom vršnjačkom nasilju slijedi višu životnu prevalenciju uporabe marihuane kod adolescenata.

Tablica 8. Koeficijenti korelacija između ukupnog počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja, emocionalne kompetencije i životna prevalencija uporabe duhana, alkohola i marihuane

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
(1) Ukupna emocionalna kompetencija +	1,000									
(2) Ukupno tjelesno počinjeno nasilje +	0,007	1,000								
(3) Ukupno verbalno počinjeno nasilje +	0,115	0,574**	1,000							
(4) Ukupno elektroničko počinjeno nasilje +	-0,068	0,558**	0,466**	1,000						
(5) Ukupno tjelesno doživljeno nasilje +	0,260**	0,461**	0,391**	0,369**	1,000					
(6) Ukupno verbalno doživljeno nasilje +	0,216**	0,456**	0,472**	0,340**	0,757**	1,000				
(7) Ukupno elektroničko doživljeno nasilje +	0,251**	0,430**	0,464**	0,445**	0,709**	0,750**	1,000			
(8) Uporaba duhana ++	0,011	-0,058	-0,075	-0,052	-0,057	-0,077	-0,123*	1,000		
(9) Uporaba alkohola ++	0,103	0,015	0,202**	0,057	0,090	0,132*	0,146*	-0,147*	1,000	
(10) Uporaba marihuane ++	-0,032	-0,076	-0,099	-0,096	-0,136*	-0,126*	-0,147*	0,326**	-0,140*	1,000

Napomena: Životna prevalencija uporabe duhana, alkohola i marihuane kodirana je na sljedeći način: Da = 1; Ne = 2. ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. + Pearsonov koeficijent korelacije; ++ Spearmanov koeficijent korelacije.

5. Rasprava

Glavni cilj ovoga istraživanja bio je ispitati spolne i dobne razlike u počinjenom i doživljenom vršnjačkom nasilju te ispitati povezanost emocionalne kompetentnosti, uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja kod adolescenata.

Prvi istraživački problem bio je ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj počinjenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata. Prva je pretpostavka bila da se očekuje statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u vrsti nasilja koje su počinili i to na način da će mladići pokazati više fizičkog, verbalnog i elektroničkog nasilja od djevojaka. Iduća je pretpostavka bila da se očekuje da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više počinjenog nasilja nego stariji adolescenti. U prilog prvoj pretpostavci idu rezultati dvosmjerne ANOVA-e za elektroničko nasilje koji pokazuju značajan efekt spola, kao nezavisne varijable, odnosno pokazuju statistički značajnu razliku između mladića i djevojaka u počinjenom elektroničkom nasilju. Ovaj rezultat je potvrđen neparametrijskom analizom uz pomoć Kruskal-Wallis testa. Ovaj je rezultat u skladu s nalazima Li (2007) i Heiman i Olenik-Shemesh (2015) koji navode kako su mladići češće počinitelji elektroničkog vršnjačkog nasilja nego djevojke. Zatim, Martinjak, Korda i Ovčar (2019) koji navode kako češće mladići negoli djevojke imaju iskustvo pisanja prijetećih poruka i zlonamjernih komentara na fotografije i statuse koje žrtva vršnjačkog nasilja objavi. Međutim, rezultati dvosmjerne ANOVA-e za tjelesno i verbalno nasilje nisu pokazali statistički značajan efekt spola. Dok je Kruskal-Wallis testom potvrđen efekt dobi za fizičko počinjeno nasilje. Prema tome, prva je pretpostavka samo djelomično potvrđena. Takvi rezultati su djelomično u skladu s nalazima prijašnjih istraživanja. Olweus (2010) navodi nalaze koji pokazuju kako su mladići skloniji fizičkom, ali i verbalnom nasilju od djevojaka. Jednake rezultate dobivaju i Calvete, Orue, Estévez, Villardón i Padilla (2010). Također, Wang, Iannotti i Nanselu (2009) navode kako su dječaci češće skloniji fizičkom, verbalnom i elektroničkom nasilju od djevojaka, dok Sušac, Ajduković i Rimac (2016) navode kako mladići češće sudjeluju u fizičkom nasilju u odnosu na djevojke. Neznačajnost razlika može se argumentirati uzorkom istraživanja, a to su učenici gimnazija u Republici Hrvatskoj. Moguć je i utjecaj socijalno poželjnog odgovaranja učenika jer su ispunjavali obrazac za upitnik u učionici pred nastavnicima ili su im ih prosljedili roditelji. Također, u istraživanju nije kontroliran niti socijalno-ekonomski status sudionika, kao niti neke osobine ličnosti koje bi mogle biti važne za vršnjačko nasilje. Nadalje, Marušić i Pavin Ivanec (2008) naglašavaju kako su djevojke manje sklone izvijestiti na upitnicima činjenje nasilja jer se takvo ponašanje u društvu smatra neprihvatljivim. U prilog drugoj pretpostavci idu rezultati

dvosmjerne ANOVA-e koji pokazuju statistički značajan efekt dobi na počinjeno tjelesno i verbalno nasilje. Međutim, radi graničnog zadovoljavanja uvjeta za provedbu ANOVA-e, provedena je i neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test. Rezultati dobiveni parametrijskom analizom nisu potvrđeni Kruskal-Wallis testom te prema tome može zaključiti kako nije bila potvrđena druga pretpostavka da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više počinjenog nasilja nego stariji adolescenti. Također, za elektroničko nasilje efekt dobi statistički je neznačajan, odnosno mlađi i stariji srednjoškolci ne razlikuju se prema izvještavanju o počinjenom elektroničkom nasilju. Ovi nalazi nisu u skladu s nalazima dosadašnjih istraživanja. Naime, Price i Telljohann (2003) navode kako najviše nasilnog ponašanja pokazuju učenici završnih razreda osnovnih škola. Zbog toga je za rekodiranje varijable dobi u mlađe srednjoškolce uključen samo prvi razred, a u starije srednjoškolce drugi, treći i četvrti razredi. Također, Sušac, Ajduković i Rimac (2016) navode kako vršnjačko nasilje prati obrnutu krivulju U. Drugim riječima, količina vršnjačkog nasilja raste u višim razredima osnovne škole i nižim razredima srednje škole te u višim razredima srednje škole pokazuje pad. Nadalje, Vejmalka (2012) navodi kako se u srednjim školama nasilje češće vrši u nižim razredima te se smanjuje s dobi. Razlog tome je što učenici prolaze period odvajanja od obitelji i traženja vlastitog identiteta i autonomije. Osim toga, adolescentima se u nižim razredima javlja želja za formiranjem jačih veza izvan obiteljskog okruženja, s vršnjacima sličnoga pogleda na svijet, a te se veze razvijaju i jačaju s dobi.

Drugi istraživački problem bio je ispitati spolne i dobne razlike s obzirom na stupanj doživljenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja kod adolescenata. Prva pretpostavka bila je da će postojati statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u vrsti nasilja koju su doživjeli. Očekivano je da će djevojke pokazati više doživljenog elektroničkog i verbalnog nasilja od mladića, a mladići više fizičkog od djevojaka. Druga pretpostavka bila je da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više doživljenog nasilja nego stariji adolescenti. Prva pretpostavka nije bila u skladu s dobivenim rezultatima dvosmjernih ANOVA jer nisu dobiveni statistički značajni efekti spola na tri podvrste doživljenog nasilja. Radi graničnog zadovoljavanja uvjeta za provedbu ANOVA-e, provedena je i neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test. Rezultati dobiveni parametrijskom analizom su potvrđeni Kruskal-Wallis testom te prema tome može zaključiti kako nije bila potvrđena prva pretpostavka da postoji značajna razlika između mladića i djevojaka prema stupnju doživljenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja, pri čemu će djevojke pokazati više doživljenog elektroničkog i verbalnog nasilja od mladića, a mladići više fizičkog od djevojaka. Ti rezultati nisu u skladu s Olweusovim

istraživanjem (2010) koje govori kako mladići češće izvještavaju o doživljenom nasilju, odnosno kako su mladići češće žrtve svih vrsta vršnjačkog nasilja nego djevojke. Uz to, Scheithauer, Hayer, Petermann i Jugert (2006) navode kako su mladići češće žrtve fizičkog nasilja nego djevojke, dok Reić Ercegovac (2016) navodi kako mladići češće nego djevojke doživljavaju nasilna ponašanja. Valja naglasiti kako su i djevojke i mladići najčešće odgovarali na pitanja o doživljenom nasilju s *nikad* i *rijetko* te je riječ o učenicima gimnazijskog usmjerenja gdje je velika mogućnost socijalno poželjnog odgovaranja. U prilog drugoj pretpostavci ne idu rezultati višestrukih dvosmjernih ANOVA jer nije potvrđen značajan efekt dobi na tjelesno, verbalno i elektroničko nasilje. Iako je ANOVA robustna analiza, radi graničnog zadovoljavanja uvjeta za provedbu dvosmjernih ANOVA-e, provedena je i neparametrijska analiza Kruskal-Wallis test. Rezultati dobiveni parametrijskom analizom su potvrđeni Kruskal-Wallis testom te prema tome može zaključiti kako nije bila potvrđena druga pretpostavka da će mlađi adolescenti pokazati statistički značajno više doživljenog nasilja nego stariji adolescenti, kao što govore nalazi iz literatura. Razlog tome može se iščitati iz objašnjenja Huang, Hong i Espelage (2013) da učenici srednjih škola izvještavaju manje vršnjačkog nasilja od učenika osnovnih škola zbog fizičkih i psiholoških promjena koje adolescenti prolaze i koje ih istovremeno štite od doživljenog nasilja. Također, adolescenti imaju bolju samokontrolu koja im omogućuje inhibiranje agresivnog ponašanja. Moguće je da bi rezultati bili drugačiji da su kategoriji mlađih srednjoškolaca uz prve razrede pripali i drugi razredi, a kategoriji starijih srednjoškolaca treći i četvrti. Osim toga, Buljubašić Kuzmanović, Milašin i Vranić (2009) navode kako verbalna agresija kod učenika srednjih škola raste proporcionalno s dobi te se više koristi prilikom svađa i prepirki.

Treći istraživački problem bio je ispitati povezanost emocionalne regulacije i životne prevalencije uporabe psihoaktivnih tvari sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog počinjenog nasilja i sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog vršnjačkog nasilja kod adolescenata. Prva pretpostavka bila je da će bolja emocionalna regulacija i kontrola biti statistički značajno negativno povezana sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog počinjenog nasilja i sa stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog vršnjačkog nasilja. Druga pretpostavka bila je da će viša životna prevalencija uporabe psihoaktivnih tvari biti statistički značajno pozitivno povezana sa višim stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog počinjenog nasilja i sa višim stupnjem izvještavanja tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog vršnjačkog nasilja. U prilog prvoj pretpostavci idu rezultati dobiveni korelacijskom analizom

podataka. Dobivena je niska pozitivnu povezanost sa sve tri podvrste doživljenog nasilja. S obzirom kako se na skali za emocionalnu kontrolu i regulaciju 1 označava „U potpunosti se ne odnosi na mene“, a 5 označava „U potpunosti se odnosi na mene“, dobivena korelacija se interpretira na način da viši stupanj emocionalne kompetencije slijedi niže izvještavanje o tjelesnom, verbalnom i elektroničkom doživljenom nasilju. Međutim, korelacijskom analizom nije dobivena značajna povezanost između emocionalne kompetencije i počinjenog vršnjačkog nasilja. Zbog toga, dobiveni rezultati su samo djelomično u skladu s dosadašnjim istraživanjima. Prema tome, Krulić Kuzman, Velki i Takšić (2017) navode kako je emocionalna inteligencija najbolji prediktor vršnjačkog nasilja teom da, što je emocionalna inteligencija viša, to je manje vršnjačkog nasilja u školi. Prema Valić i Brajši-Žganec (2018), veća razina emocionalne kompetentnosti djece dovest će do smanjenja agresivnog ponašanja, što će u konačnici dovesti do smanjenja vršnjačkog nasilja. Dobiveni neočekivani rezultati za počinjeno vršnjačko nasilje mogu biti rezultat metodološkog ograničenja, socijalno poželjnog odgovaranja sudionika, mogućnost da su se sudionici htjeli prikazati u boljem svjetlu. Osim toga, moguć je utjecaj i metodološkog ograničenja na način da sudionici nisu imali mogućnost pitati istraživača ili anketara pitanja ukoliko im određeno pitanje nije bilo jasno jer se radilo o *online* istraživanju gdje su sudionici, u ovom istraživanju učenici, sami ispunjavali anketu bez prisutnosti istraživača. Također, moguć je i utjecaj malog uzorka te mali stupanj moguće generalizacije rezultata na ciljanu populaciju jer se radi o učenicima gimnazijskih smjerova. U prilog drugoj pretpostavci idu rezultati korelacijske analize koji govore kako je stupanj izvještavanja o tjelesnom, verbalnom i doživljenom vršnjačkoom nasilju nisko negativno povezano s životnom prevalencijom uporabe marihuane. Radi rekodiranja varijable o životnoj prevalenciji uporabe marihuane, gdje je “Da” imalo brojčanu vrijednost 1, a “Ne” brojčanu vrijednost 2, ove se korelaciju interpretiraju na način da viši stupanj izvještavanja o tjelesnom, verbalnom i elektroničkom doživljenom vršnjačkom nasilju slijedi višu životnu prevalenciju uporabe marihuane kod adolescenata. Nadalje, životna prevalencija uporabe duhana nisko negativno povezana s elektroničkim doživljenim nasiljem. Radi rekodiranja varijable o životnoj prevalenciji uporabe duhana, gdje je “Da” imalo brojčanu vrijednost 1, a “Ne” brojčanu vrijednost 2, ova se korelacija interpretira na način da više izvješteno doživljeno elektroničko nasilje slijedi višu životnu prevalenciju uporabe duhana. Međutim, u prilog drugoj pretpostavci ne idu dobiveni rezultati korelacijske analize koji govore kako je životna prevalencija uporabe alkohola nisko pozitivno povezana s verbalnim i elektroničkim doživljenim nasiljem. Radi rekodiranja varijable o životnoj prevalenciji uporabe alkohola, gdje je “Da” imalo brojčanu vrijednost 1, a “Ne” brojčanu vrijednost 2, ove se korelaciju interpretiraju na način da viši

stupanj izvještavanja o verbalnom i elektroničkom doživljenom nasilju slijedi niži stupanj životne prevalencije uporabe alkohola. Osim toga, u prilog drugoj pretpostavci ne ide niti rezultat korelacijske analize koji govori kako je životna prevalencija uporabe alkohola nisko pozitivno povezana s verbalnim počinjenim nasiljem. Radi rekodiranja varijable o životnoj prevalenciji uporabe alkohola, gdje je “Da” imalo brojčanu vrijednost 1, a “Ne” brojčanu vrijednost 2, ova se korelacija interpretira na način da viši stupanj izvještavanja o verbalnom počinjenom nasilju slijedi niži stupanj životne prevalencije uporabe alkohola. Prema navedenim rezultatima možemo zaključiti kako je životna prevalencija uporabe psihoaktivnih tvari povezana sa sve tri vrste doživljenog nasilja te verbalnim počinjenim nasiljem. Dobiveni rezultati su u skladu s dosadašnjim istraživanjima, kojima rezultati nisu usklađeni. Tako s jedne strane Radliff, Wheaton, Robinson i Morris (2012) navode kako učenici uključeni u vršnjačko nasilje češće konzumiraju psihoaktivne tvari nego učenici koji nisu uključeni. Ovi nalazi idu u prilog ovom istraživanju jer su povezanosti bile statistički značajne za sve podvrste doživljenog nasilja i za verbalno počinjeno nasilje. S druge strane, Litwiler i Brausch (2013) navode kako je konzumiranje alkohola i ilegalnih droga često povezano s doživljenim vršnjačkim nasiljem jer žrtvama pomaže da se suočavaju s negativnim posljedicama. Gaete, Tornero, Valenzuela, Rojas-Barahona, Salmivalli, Valenzuela i Araya (2017) slažu se s tim navodima te kao objašnjenje naglašavaju da žrtve vršnjačkog nasilja konzumiraju psihoaktivne tvari kako bi im se popravila socijalna slika u društvu. Također, Lee, Hong, Resko i Tripodi (2018) naglašavaju da su žrtve elektroničkog nasilja povezane s uporabom duhana, na način da više doživljenog elektroničkog nasilja prati veća uporaba psihoaktivnih tvari, posebice duhana. Ovi nalazi idu u korist dobivenim rezultatima jer su sve tri podvrste ispitivanog doživljenog vršnjačkog nasilja bile statistički značajno povezane s životnom prevalencijom uporabe psihoaktivnih tvari marihuane, duhana i alkohola.

Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

S obzirom na pandemiju COVID-19 virusa, istraživanje se moralo provesti *online* jer studentima nije bio dopušten dolazak u škole. Iako *online* ankete imaju mnoge prednosti poput ekonomičnosti, brzine, jamče povjerljivost i anonimnost, otklanjaju pristranosti vezane uz anketara te daju sudioniku mogućnost da je ispuni kad mu najbolje odgovara, javljaju se mnoga metodološka ograničenja. *Online* ankete, jednako kao i metoda papir – olovka imaju mnoga jednaka ograničenja. Omogućuje sudionicima davanje lažnih odgovora, što u konačnici smanjuje kvalitetu rješavanja upitnika. Zatim se javlja nemogućnost kontroliranja tko ispunjava

anketu, učenik kojemu je bila namijenjena ili netko drugi. Tu valja naglasiti kako za ovo istraživanje nisu postojali standardizirani uvjeti ispunjavanja upitnika poput uvjeta da se upitnik rješava u isto vrijeme na istom mjestu. Prema tome, iduće ograničenje odnosi se na način provedbe i podjele *online* obrazaca za rješavanje upitnika. U zagrebačkim je školama organiziran preko Vijeća roditelja i samo oni roditelji koji su bili suglasni da im dijete sudjeluje u istraživanju prosljedili su svome djetetu upitnik. U školama u Jastrebarskom i Karlovcu upitnik se popunjavao tijekom nastave, uglavnom na Satu razrednika, a podijelio ga je nastavnik onim učenicima koji su prethodno dobili suglasnost roditelja. Iako je anketa bila u potpunosti anonimna, moguće je da su učenici osjećali gubitak anonimnosti s obzirom na to da su im poveznice bile prosljeđene od strane nastavnika i roditelja. Prema dobivenim podacima vidljivo je kako je puno manji broj sudionika iz Zagreba gdje su roditelji direktno prosljeđivali učenicima obrasce za ispunjavanje ankete. Moguće je da nisu prosljeđivali u većem broju jer je bio kraj školske godine i samim time vrijeme završnih ispita i usmenih odgovaranja. Upravo je vrijeme provedbe istraživanja iduće metodološko ograničenje. S obzirom na to da je istraživanje provedeno pred kraj školske godine, učenici su već bili zasićeni raznim anketama i imali problem nedostatka vremena zbog ispita i usmenih odgovaranja. Također, s obzirom na to da su učenici sami rješavali *online* obrazac za ispunjavanje upitnika, moguće je da nisu u potpunosti razumjeli sva pitanja. Valja naglasiti i pristranost prilikom izvještavanja o doživljenom i počinjenom vršnjačkom nasilju te životnoj prevalenciji uporabe psihoaktivnih tvari; velika je vjerojatnost da su adolescenti odgovarali socijalno poželjnim odgovorima pogotovo zato što su sudionici bili učenici srednjih škola gimnazijskih usmjerenja

Preporuka za buduća istraživanja jest promijeniti čestice u Upitniku o nasilju među školskom djecom – oblik za učenike, vezane za elektroničko nasilje, koje su opisane kao *chat, forum, e-mail*, a učenici ih danas smatraju „zastarjelim tehnologijama“. Preporuka je da se u budućim istraživanjima uključe moderne tehnologije poput TikToka, Facebooka i Instagrama i time provjeri hoće li se rezultati promijeniti. Zatim, preporučuje se da se u budućim istraživanjima uključi i procjena drugih ljudi (roditelja, nastavnika, vršnjaka) u analizu podataka jer je u ovom istraživanju korištena jedino samoprocjena učenika, a oni su skloni podcjenjivati doživljeno i počinjeno nasilje. Iduća preporuka odnosi se na popunjavanje uzorka, odnosno uključivanje većeg broja srednjih škola na području Republike Hrvatske jer su u ovom istraživanju bile uključene samo četiri škole te je time znatno smanjena mogućnost generalizacije podataka. Nadalje, preporučuje se provedba longitudinalnih i kvazi-eksperimentalnih istraživanja kako bi se dobiveni nalazi mogli adekvatno primijeniti na

intervencijske i preventivne programe jer se u korelacijskom istraživanju ne može odrediti uzročno-posljedična veza između istraživanih konstrukata. Dobiveni rezultati mogli bi se tada koristiti u školskoj, razvojnoj i primijenjenoj psihologiji. S obzirom na to da vršnjačko nasilje nosi posljedice, kako za dijete koje nasilje trpi, tako i za dijete koje nasilje čini, potrebno je razviti veći broj preventivnih programa i usmjeriti ih na nastavnike i stručne suradnike u školama. Time bi se postigla edukacija nastavnika o trenutnom postojećem problemu vršnjačkog nasilja u srednjim školama i mogućim načinima sprječavanja istog. Stepanić (2019) navodi kako su teorijske osnove vršnjačkog nasilja, razvoj socijalnih vještina, stavova i vrijednosti djece i mladih, edukacije djelatnika i mijenjanje školskog kurikula najvažniji čimbenici valjanih preventivnih programa. Ukoliko bi se smanjilo vršnjačko nasilje preventivnim programima, posljedično bi se smanjila i uporaba psihoaktivnih tvari kod adolescenata (Gaete, Tornero, Valenzuela, Rojas-Barahona, Salmivalli, Valenzuela i Araya, 2017). Bilo bi zanimljivo i korisno u budućim istraživanjima provjeriti najbolje prediktore vršnjačkog nasilja te zaštitne faktore jer je prema prethodnim istraživanjima emocionalna inteligencija najznačajniji zaštitni faktor (Krulić Kuzman, Velki i Takšić, 2017). Nadalje, preporučuje se u budućim istraživanjima kombiniranje različitih izvora informacija pri prikupljanju podataka o počinjenom nasilju i doživljavanju istoga. Bilo bi zanimljivo detaljnije ispitati varijable školskoga ozračja, uključujući ulogu ostalih sudionika škole, posebice nastavnika, u reagiranju na nasilna ponašanja i njihovu preventivnom djelovanju.

6. Zaključak

Glavni je cilj ovog istraživanja bio ispitati spolne i dobne razlike u počinjenom i doživljenom vršnjačkom nasilju te ispitati povezanost emocionalne kompetentnosti, uporabe psihoaktivnih tvari i vršnjačkog nasilja kod adolescenata.

Prvi istraživački problem bio je ispitati spolne i dobne razlike u sve tri podvrste počinjenog nasilja. Rezultati pokazuju statistički značajan efekt spola za elektroničko i tjelesnom nasilje, odnosno postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u počinjenom elektroničkom i tjelesnom nasilju, no ne i u verbalnom. Efekt dobi statistički je neznačajan za sve tri podvrste počinjenog nasilja.

Drugi istraživački problem bio je ispitati spolne i dobne razlike u sve tri podvrste doživljenog nasilja. Rezultati nisu pokazali statistički značajne zasebne efekte dobi i efekte spola.

Treći istraživački problem bio je ispitati povezanost emocionalne regulacije i uporabe psihoaktivnih tvari sa stupnjem ukupno počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja kod adolescenata. Rezultati korelacijske analize pokazali su značajnu povezanost između emocionalna regulacija i kontrola i sve tri podvrste doživljenog nasilja na način da više emocionalne regulacije i kontrole prati manje tjelesnog, verbalnog i elektroničkog doživljenog nasilja. Valja naglasiti kako korelacijskom analizom nije dobivena značajna povezanost između emocionalne kompetencije i počinjenog vršnjačkog nasilja. Nadalje, dobiveni rezultati ukazuju na povezanost životne prevalencije uporabe marihuane i doživljenog tjelesnog, verbalnog i elektroničkog nasilja, pri čemu viši stupanj izvještavanja o sve tri podvrste doživljenog nasilja slijedi višu životnu prevalenciju uporabe marihuane kod adolescenata. Nadalje, životna prevalencija uporabe duhana povezana je s elektroničkim doživljenim nasiljem, pri čemu viši stupanj izvještavanja elektroničkog doživljenog nasilja slijedi višu životnu prevalenciju uporabe duhana kod adolescenata. Životna prevalencija uporabe alkohola povezana je s verbalnim počinjenim nasiljem te elektroničkim i verbalnim doživljenim nasiljem, pri čemu viši stupanj životne prevalencije uporabe alkohola slijedi niže izvještavanje o verbalnom počinjenom nasilju te elektroničkom i verbalnom doživljenom nasilju.

Zaključno, rezultati ovog istraživanja mogu pomoći pri planiranju preventivnih programa za vršnjačko nasilje kako bi se ono moglo spriječiti ili smanjiti. Također, rezultati mogu pomoći u savjetodavnom radu sa žrtvama i počiniteljima vršnjačkog nasilja kako bi savjetovatelji bolje razumjeli potencijalne zaštitne i rizične faktore vršnjačkog nasilja.

7. Literatura

- Arcadepani, F. B., Eskenazi, D. Y., Fidalgo, T. M. i Hong, J. S. (2021). An exploration of the link between bullying perpetration and substance use: a review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22(1), 207-214. <https://doi.org/10.1177/1524838019837593>
- Bilić, V. (2018). *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima*. Zagreb: Obrazovni izazovi i Učiteljski fakultet.
- Bilic, V. (2013). Violence among peers in the real and virtual world. *Pedijatrija Danas: Pediatrics Today*, 9(1). <https://doi.org/10.5457/p2005-114.65>
- Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bjelošević, E., Bjelošević, S. i Hadžikapetanović, H. (2020). Peer violence as a problem of the modern society. *Psychiatria Danubina*, 32(Suppl 3), 371-377.
- Brajša-Žganec, A., Kotrla-Topić, M. i Raboteg-Šarić, Z. (2009). Povezanost individualnih karakteristika učenika sa strahom od škole i izloženosti nasilju od strane vršnjaka u školskom okruženju. *Društvena istraživanja*, 18, 717-738. <https://hrcak.srce.hr/42594>
- Buckley, M., Storino, M. i Saarni, C. (2003). Promoting emotional competence in children and adolescents: Implications for school psychologists. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 177. <https://doi.org/10.1521/scpq.18.2.177.21855>
- Buljubašić Kuzmanović, V., Milašin, A. i Vranić, T. (2009). Research on incidence of verbal aggression in children and youth. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 55(22), 116-141. <https://hrcak.srce.hr/47433>
- Bulat, L. R. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psychological Topics*, 21(1), 167-194. <https://hrcak.srce.hr/81815>
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. i Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.017>
- Carbone-Lopez, K., Esbensen, F. A. i Brick, B. T. (2010). Correlates and consequences of peer

victimization: Gender differences in direct and indirect forms of bullying. *Youth violence and juvenile justice*, 8(4), 332-350. <https://doi.org/10.1177/1541204010362954>

Dake, J. A., Price, J. H. i Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health*, 73(5), 173–180. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2003.tb03599.x>

Eisenberg, N., Cumberland, A. i Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9(4), 241-273. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0904_1

Field, E. M. (2004). *Živjeti bez nasilja*. Zagreb: Naklada Kosinj.

Gaete, J., Tornero, B., Valenzuela, D., Rojas-Barahona, C. A., Salmivalli, C., Valenzuela, E. i Araya, R. (2017). Substance use among adolescents involved in bullying: a cross-sectional multilevel study. *Frontiers in psychology*, 8, 1056. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01056>

Garaigordobil, M. i Peña-Sarrionandia, A. (2015). Effects of an emotional intelligence program in variables related to the prevention of violence. *Frontiers in psychology*, 6, 743. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00743>

Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M. i Maričić, J. (2016). *Uporaba sredstava ovisnosti u hrvatskom društvu: Istraživanje na općoj populaciji*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske.

Hajncel, L. i Vučenović, D. (2013). Pojava konstrukta emocionalne inteligencije. *Suvremena psihologija*, 16(1), 95-113.

Heiman, T. i Olenik-Shemesh, D. (2015). Cyberbullying experience and gender differences among adolescents in different educational settings. *Journal of learning disabilities*, 48(2), 146-155. <https://doi.org/10.1177/0022219413492855>

Horner, S., Asher, Y. i Fireman, G. D. (2015). The impact and response to electronic bullying and traditional bullying among adolescents. *Computers in human behavior*, 49, 288-295. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.007>

Huang, H., Hong, J. S. i Espelage, D. L. (2013). Understanding factors associated with bullying and peer victimization in Chinese schools within ecological contexts. *Journal of child and family studies*, 22(7), 881-892. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9647-4>

- Jeleč, V., Buljan Flander, G., Raguž, A., Prijatelj, K. i Vranjican, D. (2020). Elektroničko nasilje među djecom i mladima: Pregled preventivnih programa. *Psihologijske teme*, 29(2), 459-481. <https://doi.org/10.31820/pt.29.2.12>
- Kekez, A. i Bilić, V. (2015). Zašto dobra djeca rade loše stvari: uloga moralnog odstupanja u različitom angažmanu djece u vršnjačkom nasilju. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 61(2), 47-64. <https://hrcak.srce.hr/162152>
- Klarić, D. (2014). *Prepoznaj i djeluj: Savjetnik za prevenciju ovisnosti i nasilja u djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
- Krulić Kuzman, K., Velki, T. i Takšić, V. (2017). Važnost emocionalne inteligencije u objašnjenju problematike vršnjačkoga nasilja. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 158(4.), 419-438. <https://hrcak.srce.hr/188293>
- Krulić, K. i Velki, T. (2014). Ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(32), 27-41. <https://hrcak.srce.hr/131204>
- Kuprešak, T., Takšić, V. i Hajncel, Lj. (2008). Emocionalna inteligencija kao zaštitni faktor od agresivnog ponašanja među adolescentima. U V. Kolesarić (ur.), *Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom* (str. 55-61). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Kwok, S. Y., Yeung, J. W., Low, A. Y., Lo, H. H. i Tam, C. H. (2015). The roles of emotional competence and social problem-solving in the relationship between physical abuse and adolescent suicidal ideation in China. *Child Abuse & Neglect*, 44, 117-129. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.03.020>
- Lee, J., Hong, J. S., Resko, S. M. i Tripodi, S. J. (2018). Face-to-face bullying, cyberbullying, and multiple forms of substance use among school-age adolescents in the USA. *School mental health*, 10(1), 12-25. <https://doi.org/10.1007/s12310-017-9231-6>
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in human behavior*, 23(4), 1777-1791. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2005.10.005>
- Litwiller, B. J. i Brausch, A. M. (2013). Cyber bullying and physical bullying in adolescent suicide: the role of violent behavior and substance use. *Journal of youth and adolescence*, 42(5), 675-684. <https://doi.org/10.1007/s10964-013-9925-5>

- López Castedo, A., Álvarez García, D., Domínguez Alonso, J. i Álvarez Roales, E. (2018). Expressions of school violence in adolescence. *Psicothema*, 30. <https://doi.org/10.7334/psicothema2018.130>
- Lugonja, L., Keleman, A. i Sarić, N. M. (2021). Pregled istraživanja o povezanosti socio-emocionalnih kompetencija i vršnjačkog nasilja kod učenika. *Sineza: Časopis za humanističke i društvene nauke*, 2(2), 19-33. <https://doi.org/10.7251/SIN2102002L>
- Luk, J. W., Wang, J. i Simons-Morton, B. G. (2012). The co-occurrence of substance use and bullying behaviors among US adolescents: Understanding demographic characteristics and social influences. *Journal of adolescence*, 35(5), 1351-1360. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.05.003>
- Martinjak, D., Korda, M. i Ovčar, I. (2019). Prevalencija i spolne razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja u virtualnom svijetu. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 160(3-4), 221-240. <https://hrcak.srce.hr/231160>
- Marušić, I. i Pavin Ivanec, T. (2008). Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: Spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 5-19. <https://hrcak.srce.hr/23095>
- Mayer, J. D., Salovey, P. i Caruso, D. R. (2004.). Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02
- Mayer, J., Caruso, D., Salovey, P. i Sitarenios, G. (2001). Emotional intelligence as a standard intelligence. *Emotion*, 1, 232-242. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.1.3.232>
- Ovejero, A., Yubero, S., Larrañaga, E. i Moral, M. D. L. V. (2016). Cyberbullying: Definitions and facts from a psychosocial perspective. In *Cyberbullying across the globe* (pp. 1-31). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-25552-1_1
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual review of clinical psychology*, 9, 751-780. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516>
- Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. U S. R. Jimerson, S. M. Swearer i D. L. Espelage (Ur.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (str. 9-33). New York: Taylor & Francis.

- Olweus, D. (1998): *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school. In *Aggressive behavior* (pp. 97-130). Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9116-7_5
- Peets, K. i Kikas, E. (2006). Aggressive strategies and victimization during adolescence: Grade and gender differences, and cross-informant agreement. *Aggressive Behavior*, 32(1), 68-79. <https://doi.org/10.1002/ab.20105>
- Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), 167-194. <https://hrcak.srce.hr/81815>
- Radliff, K. M., Wheaton, J. E., Robinson, K. i Morris, J. (2012). Illuminating the relationship between bullying and substance use among middle and high school youth. *Addictive behaviors*, 37(4), 569-572. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.01.001>
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian journal of psychiatry*, 48(9), 583-590. <https://doi.org/10.1177/070674370304800904>
- Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik: Časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65(2), 251-271. <https://hrcak.srce.hr/177992>
- Salovey, P. i Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211. <https://doi.org/10.2190%2FDUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F. i Jugert, G. (2006). Physical, verbal, and relational forms of bullying among German students: Age trends, gender differences, and correlates. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 32(3), 261-275. <https://doi.org/10.1002/ab.20128>
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526. <https://hrcak.srce.hr/75421>
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. i Tippett, N. (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. *Research Brief No. RBX03-06*. London: DfES.

- Stepanić, L. (2019). Vršnjačko nasilje i preventivni programi. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 2(2), 67-77. <https://hrcak.srce.hr/224276>
- Sušac, N., Ajduković, M. i Rimac, I. (2016). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197-221. <https://hrcak.srce.hr/161862>
- Swadi, H. (1999). Individual risk factors for adolescent substance use. *Drug and alcohol dependence*, 55(3), 209-224. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(99\)00017-4](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(99)00017-4)
- Štimac Grbić, D., Glavak Tkalić, R. (Ur.). (2020). *Uporaba sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske: 2019. i analiza trendova uporabe 2011.-2019.* Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Takšić, V. (2003). Skala emocionalne regulacije i kontrole (ERIK): provjera faktorske strukture. *Psihologijske teme*, 12(1), 43-54. <https://hrcak.srce.hr/48023>
- Tharp-Taylor, S., Haviland, A. i D'Amico, E. J. (2009). Victimization from mental and physical bullying and substance use in early adolescence. *Addictive behaviors*, 34(6-7), 561-567. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2009.03.012>
- Urano, Y., Takizawa, R., Ohka, M., Yamasaki, H. i Shimoyama, H. (2020). Cyber bullying victimization and adolescent mental health: The differential moderating effects of intrapersonal and interpersonal emotional competence. *Journal of adolescence*, 80, 182-191. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.02.009>
- Valić, J. i Brajša-Žganec, A. (2018). Kvaliteta obiteljske interakcije i emocionalna kompetentnost kao odrednice agresivnog ponašanja djece školske dobi. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 159(1-2), 115-138. <https://hrcak.srce.hr/202778>
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis Socijalnog Rada/Annual of Social Work*, 19(2).
- Velki, T. i Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 22(1), 101-120. <https://doi.org/10.5559/di.22.1.06>
- Velki, T. i Vrdoljak, G. (2011). *Validacija Upitnika o nasilju među školskom djecom (UNŠD).*

Prethodno priopćenje s međunarodnog znanstveno-stručnog psihologijskog skupa 20. Dani Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb

- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2016). Možemo li na temelju prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja predviđati elektroničko vršnjačko nasilje?. *Društvena istraživanja*, 25(4), 523-545. <https://doi.org/10.5559/di.25.4.05>
- Völlink, T., Bolman, C. A., Dehue, F. i Jacobs, N. C. (2013). Coping with cyberbullying: Differences between victims, bully- victims and children not involved in bullying. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 23(1), 7-24. <https://doi.org/10.1002/casp.2142>
- Vranjican, D., Prijatelj, K. i Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 160(3-4), 319-338. <https://hrcak.srce.hr/231177>
- Vrhovnik, A. (2019). Elektroničko nasilje među djecom i mladima. *Psychē*, 2, 78-78.
- Wang, J., Iannotti, R. J. i Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent health*, 45(4), 368-375. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.03.021>

9. Prilozi

Prilog 1.

Kratke informacije vezane uz vršnjačko nasilje

Poštovani učenici, za kraj sam Vam pripremila nekoliko praktičnih informacija ako se ikada budete našli u situaciji vršnjačkog nasilja. Naime, ako dođe do vršnjačkog nasilja ili elektroničkog nasilja, potrebno je obratiti se za pomoć:

- roditeljima
- nastavnicima
- centru za socijalnu skrb
- policiji (RedButton u slučaju elektroničkog nasilja)
- Hrabrom telefonu, kontakt: 116 111
- prijavljivanjem društvenim mrežama

Kako biste se zaštitili od nasilja na internetu, koristite zatvoren (privatan) profil na društvenim mrežama. Pri tome je važno paziti da u postavkama nije vidljiv datum rođenja, škola, adresa i slično. Zatim, ne prihvaćajte zahtjeve za prijateljstvo od nepoznatih osoba te pazite na odjavljivanje sa zajedničkih računa (npr. u školi). Posljednje, ali ne i najmanje važno, ne dijelite fotografije rizičnog sadržaja (popularno zvane *nudes*). Kada jednom pošaljete fotografiju, gubite kontrolu nad njom. Odnosno, ne možete više odlučivati tko će je vidjeti, kome se može sve proslijediti te za što se može koristiti.

U slučaju da dođe do elektroničkog nasilja, slijedite ove upute:

1. Potražite podršku, pomoć --> ako se radi o Vašem prijatelju, ponudite podršku ili pomoć
2. Prijavite štetan sadržaj (roditeljima, nastavnicima, institucijama (policija, centar za socijalnu skrb))
3. SAČUVAJTE DOKAZ: *Screenshot* ili *Printscreen* neželjenog sadržaja.

Ako smatrate da imate problem s konzumiranjem duhana, alkohola ili droga, možete kontaktirati stručne službe ili se konzultirati s vlastitom doktoricom obiteljske medicine.

Hvala Vam što ste odvojili svoje vrijeme i sudjelovali u ovom istraživanju te time pridonijeli mojem diplomiranju na fakultetu. Želim Vam puno uspjeha u daljnjem obrazovanju! Ako imate bilo kakvih pitanja ili želite saznati rezultate istraživanja, slobodno me kontaktirajte putem elektroničke pošte na adresu: l loncar@hrstud.hr